

ERMENİ TEHCİRİ'NİN 100. SENESİNDE ÖĞRETİM PROGRAMLARIMIZDA ERMENİ MESELESİ

Deniz TONGA*

Öz

Bu araştırmanın amacı, Türkiye'yi özellikle her sene nisan ayında uluslararası alanda meşgul eden Ermeni Meselesi'ne, öğretim programlarımızda ve ders kitaplarında nasıl yer verildiğine ilişkin bir değerlendirme ortaya koymaktır. Bu nedenle araştırmada veri toplama aracı olarak doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Ermeni Meselesi'nin konu olarak geçebileceği düşünülen sosyal bilgiler, tarih ve Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük öğretim programları ve ders kitapları incelenmiştir. Elde edilen bulgular üzerinden betimsel analizlere yer verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, 7. sınıf sosyal bilgiler ve 8. sınıf inkılap tarihi derslerinde I. Dünya Savaşı'na ilişkin kazanımlar varken, ders kitabında Doğu Cephesi bölümünde Ermeniler ile mücadele edilmesine rağmen bu bilginin verilmediği ve sadece Ruslar ile mücadele edildiği bilgisi verilmiştir. Bununla beraber 8. sınıf inkılap tarihi ders kitabında Kurtuluş Savaşı'nda Doğu Cephesi başlığında Ermeniler ile ilgili mücadelelere, Ermenilerin kurduğu cemiyetlere ve bunlara karşı Türklerin kurduğu milli cemiyetlere, ardından da kısaca soykırım iddialarına değinilmiştir. 10. sınıf tarih öğretim programının ek açıklamalar kısmında ise detaylı ve yoğun olarak Ermeni Meselesi'ne ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Verilen bu bilgilere karşılık gelebilecek örnekler ders kitabında yer almıştır. Türkiye'de öğrencilerin ilkokul birinci sınıftan itibaren tarih konularını öğrenmeye başladıkları düşünüldüğünde, Ermeni Meselesi gibi günümüzde de devam eden bir sorun hakkında sadece 10. sınıfta az bir ders saati karşılığında edinilen bilgilerin yetersiz kalacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, tarih, tarih eğitimi, Ermeni meselesi, soykırım, öğretim programı.

* Yrd. Doç. Dr. Kırıkkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, deniztonga@gmail.com

THE ARMENIAN QUESTION IN OUR CURRICULUM 100 YEAR AFTER THE ARMENIAN RELOCATION

Abstract

The aim of this research is to make an evaluation about how the discourse on the Armenian question which occupies Turkey's agenda and poses an international challenge every year in April is articulated in our curriculum and school books. Thus, document analysis method has been used for data collection. The school books of lessons such as social studies, history and History of Turkish Revolution and Atatürk's Principles have been analyzed as they are considered to address the Armenian question as a separate unit. Descriptive analyses have been made based on the data collected. According to the data acquired, while the textbooks of social studies in 7th grade and revolution history in 8th grade present acquisitions related to the I. World War, they do not cover any information related to the fight against Armenians on the section which addresses the East Front of the war. This section only mentions the struggle against Russians. However, the textbook of revolution history in 8th grade mentions the struggle against Armenians under the section of the East Front of the Independence War and gives information about the national associations established by Turks against them and addresses the genocide allegations very briefly. The curriculum of history in 10th grade presents detailed and intensive information concerning the Armenian question under the section of additional explanations. Examples corresponding to such information addressed in the curriculum have been presented in the textbook. Considering the fact that students begin to learn historical issues starting from their first year in primary school, information acquired from a lesson of only one hour in 10th grade about a problematic matter like Armenian question will be inadequate.

Keywords: *Social studies, history, education of history, Armenian question, genocide, curriculum*

1. GİRİŞ

Tarih deyince genel olarak akla geçmişte yaşanmış olaylar akla gelmektedir. Şüphesiz ki bu, eksik bir algıdır. Dar anlamıyla tarih kavramı geçmişte olmuş, bitmiş vakalara istinaden kullanılır. Geniş anlamıyla tarih, hem geçmişi hem de geleceği (atıyı, geleceği) kapsayan bir kavramdır (Şıvgın, 2009: 36). Çünkü olaylar geçmişte meydana gelse de günümüzde etkileri yaşanmaya devam eder. Bu

nedence tarih, geçmiş ile gelecek arasındaki bağlantıdan dolayı bir köprü konumundadır.

Collingwood'a (2005: 226) göre tarihin nihai hedefi geçmişini bilmek değil, şimdiki anlamaktır. Carr'a (2013: 82) göre ise tarih bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalogdur. Febvre ise tarihi, geçmişini geleceğinin bir fonksiyonu olarak düzenlemek şeklinde ifade etmiştir (Bederida, 2001: 9). Stearns'e (2009) göre ise tarih, insanları ve toplumu anlamamıza, değişimi ve içinde yaşadığımız toplumun bugüne nasıl geldiğini fark etmemize yardımcı eder.

Bourdillion'a (1994) göre tarih eğitimi ile gerçekleştirilmek istenen amaçlara; geçmiş bağlamından yola çıkarak bugünü anlamaya yardımcı olmak, çocuklara kimlik duygusu vermeye ve kültürel köklerini anlamaya yardımcı olmak, çocukları gelecekteki yetişkinlik yaşamına hazırlamak örnek verilebilir (Aslan, 2006: 164-165).

Türkler tarih açısından dünya üzerindeki en zengin milletlerden biridir. Türkler tarih sahnesinde var olduğu günden bu yana pek çok devlet kurmuş ve dünya siyasetine yön vermeye çalışmışlardır. Bu bağlamda tarih bir nevi yazılmış, ardından ise zor olan kısmı, tarihin öğretilmesi ve milletin bilinçlendirilmesi meselesi ortaya çıkmıştır. Safran ve Dilek (2008: 18) günümüzde Türkiye'de tarih eğitiminin profilini şöyle özetlemektedir:

- Tarih öğretimi kültür aktarımı yaklaşımıyla ele alınmaktadır.
- Tarihçilikteki yeni bulgular programa yansıtılmaktadır.
- Tarih programı yakın tarihe ilişkin konuları içermemektedir.
- Tarih öğretimine ilişkin araştırma bulguları programa yansıtılmamaktadır.
- Tarih öğretimi bilgi, değer ve beceri kazanımlarından sadece bilgiyi hedeflemektedir.
- Tarih içeriğinin günlük hayatla ilişkisi kurulamamaktadır.

- Programın içeriği Türk tarihinin bütününe vermek kaygısından dolayı, fazlasıyla yoğundur.

Bu sorunlarla beraber, ilkokuldan lise bitene kadar okullarda verilen tarih eğitimi karşılaşılan sorunlara da işaret edilmektedir. Tarih yapmak kadar, tarih yazmanın ve tarih eğitimi kapsamında belirlenen hedeflere ulaşmanın önemi de doğal olarak ortaya çıkmaktadır. Yoksa dar bir anlayış ile verilen tarih dersleri, hem tarihsel gerçeklerin öğrenilememesine, hem de öğrencilerin tarih derslerine karşı olumsuz tutum kazanmasına sebep olmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde özellikle geçmiş ile bugün ve gelecek ilişkisine de önem verilmesi ile günümüzdeki sorunlar üzerinde de bilinç oluşturulabilir.

Tarihin geçmişte yaşanmış ve bitmiş olaylardan oluşmadığına en güzel örneklerden biri, günümüzde üzerinden 100 sene geçmiş olmasına rağmen Ermeni Meselesi örnek verilebilir. Aşağıda kısa ve toplu bir bakış ile Ermeni Meselesi ortaya konulmuştur.

1878 Berlin antlaşması ile ortaya çıkan Ermeni sorunu, Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'ni paylaşmak istemeleri üzerine diğer Hıristiyan unsurlarda olduğu gibi Ermeniler de bu amaç için birer vasıta olarak görülmüştür. Bu sorunun ortaya çıkması aynı zamanda uluslararası rekabetin de bir sonucudur (Mazıcı, 2005: 175). Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde Ermenilerin devlet ile ilgili bir problemleri görülmezken, devletin zayıfladığı 19. yüzyıldan itibaren özellikle yabancı devletlerin Osmanlı Devleti'ne karşı sürdürdükleri politikanın bir parçası olarak Ermeni Meselesi ortaya çıkmıştır (Halaçoğlu, 2007: 25; Laçiner, 2011: 3).

Osmanlı Ermenileri Osmanlı'ya o kadar bağlanmışlardır ki, kimin Ermeni, kimin Türk olduğunu bazen ayırabilmek dahi zordur. Bu yüzden Ermenilere millet-i sadıka denmesi de doğal bir durumdur. Et ile tırnak gibi iç içe geçen Türkler ve

Ermenilerin ayrılışı tam da et ve tırnağın ayrılmasında olduğu gibi büyük bir acıya yol açmıştır (Laçiner, 2011: 5-6). Sevinç'in (2007: 51-52) çeşitli kaynaklardan aktardığına göre Ermenilerin çoğu Türkçe konuşmaktaydı, hatta Kilise'de ayinler Türkçe yapılıyor; Avrupa'da Ermeniler Hıristiyan Türk sanılıyordu.

I. Dünya Savaşı yıllarına gelindiğinde Ermenilerin durumu ise şöyleydi. Ticaret sahasında zenginleşmiş, devlet dairesinde memurluklar, hatta nazırlıklar sahibi olmuş, askere gitmedikleri için nüfusları çoğalmış, devlete borç vermeye varan bir zenginlik içerisindeydiler. Anadolu'nun her yerinde en güzel köşkler, konaklar Ermenilere aitti. İran ve Bizans'ın elinden kurtulan Ermeniler zaman içerisinde Türk idaresi altında büyük bir zenginliğe ve refaha ulaşmışlardır (Sevinç, 2007: 40-52). Bu tablodan, Osmanlı toplumunun seçkin üyelerinden biri olan Ermenilerin, toplum hayatının bütün alanlarında Osmanlıların engin müsamahasından en çok yararlanan topluluk olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır (Öztürk, 2007: 27).

1914 yılında yapılan bir Taşnak kongresinde Türk yetkililer bir harp çıkması durumunda Ermenilerin Ruslara karşı savaşmalarını istemişlerdir. Ancak bu talep reddedilmiş ve bir harp çıkması durumunda sadık vatandaşlar olarak Türkleri destekleyeceklerine söz vermişlerdir. Ancak harp çıktığında Ermeniler sözlerini tutmamışlardır (Papazian, 1934: 38-39'dan akt: Gürün, 2012: 293-294; Arslan, Bal ve Demirhan, 2012: 31).

Ermeni ayaklanmaları başlamadan önce onlara karşı Almanya'da olduğu gibi Yahudilere yapıldığı tarzda saldırılar olmamıştır. Osmanlıların edebiyat geleneklerinde Ermenilere karşı olumsuz bir tutum bulunmamaktadır. Hatta Ermeniler Osmanlı Devleti'nde yüksek yerlere gelmişlerdir. Avrupa usulü ırkçı nefret Osmanlı İmparatorluğu'na yabancı bir kavramdır. O dönemde Türklerin

Ermenilere karşı savaşmasının sebebi ise Türklerin kendilerini savunmalarından ibarettir (McCarthy, 2006: 18-19).

McCarthy'e (2006) göre Ermeni meselesinin ortaya çıkışında Ermenilerin özellikle Ruslar ile bir olup Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmaları önemli bir unsurdur ve ilk saldıran da Ermenilerdir. Yani kan dökmeyi Türkler başlatmamıştır. Dolayısıyla Ermenilerin Ruslar ile bir olup Türklere saldırması sonucunda tehcir kavramı gündeme gelmiştir. Tehcir, devlet eliyle göç ettirmek demektir. O dönemde Osmanlı Devleti'nin çıkardığı kanunda tehcir kavramı yer almaz. Bunun yerine sevk ve iskân kelimeleri kullanılmıştır. Ayrıca burada Ermeni kelimesi de geçmez. Bölgede tehlike çıkaran, asayişi ve güveni bozan kim olursa bu kanun kapsamındadır. Bölgede Ermeniler isyan çıkardıkları için doğrudan bu kanunun hedefi olmuşlardır (Arslan, Bal ve Demirhan, 2012: 33). Anadolu'daki bütün Ermeniler tehcir kanunu sebebiyle zorunlu göçe tabi tutulmamıştır. Sadece isyan edenler ve Müslüman Türklere karşı savaşan bölgedeki Ermeniler tabi tutulmuştur (Bakar, 2009: 96). Kaldı ki, 1918 yılından itibaren tehcir edilen Ermenilerden yüz binlercesi eski yerlerine dönmüşlerdir. Bunların bazılarının masraflarını devlet karşılarken, bazıları ise kendi imkânları ile geri dönmüştür (Bakar, 2009: 190).

Ermeni meselesi bilindiği üzere sadece 1915'de yaşanmış ve bitmiş bir olay değildir. 1973 yılına gelindiğinde Los Angeles başkonsolosumuz ve yardımcısı bir ASALA militanı tarafından katledilmiştir. 1973-1985 yılları arasındaki terör eylemlerinde diplomatlarımız da dâhil olmak üzere pek çok kişi hayatını kaybetmiştir (Doğan, 2012: 476; Kocabaş, 2004: 167-170).

Yukarıda çeşitli kaynaklardan aktarıldığı üzere Türklerin bir soykırım yapmadıkları açık ve net bir gerçektir. Ancak diğer devletlerin kendi politikaları gereği Türkiye'ye karşı Ermeni Meselesi'ni olabildiğince etkin kullandıkları

görülmektedir. 2005 yılında dönemin Türkiye Başbakanı tarafından Ermenistan Cumhurbaşkanı'na bir mektup yazılarak iddiaları gün ışığına çıkarmak için bir komisyon kurulması ve arşivlerin karşılıklı açılması önerilmiştir. Ancak Ermenistan'dan gelen cevap ise olumsuz olmuştur (Şimşir, 2005: 40-41). Bugün İsviçre'de ve Fransa'da "Ermeni soykırımı yoktur" demek bile suç olarak kabul edilmektedir (Laçiner, 2011: 258). Görüldüğü üzere tarihsel gerçekler devletlerin propagandalarına kurban gitmektedir.

Böyle bir ortamda Türk Devleti'ne düşen görev ise vatandaşlarına gerçeği olduğu gibi anlatmaktır. Burada araştırmacının amacı bir Ermeni düşmanlığı uyandırmak ve insanlara kin ve nefret tohumları saçmak değildir. Amaç, kendi vatandaşlarımıza kendi tarihimizi etkili bir şekilde öğretmek ve tarih bilinci vermektir.

Ermeni meselesi ülkemizin son yıllarda her nisan ayında uluslararası arenada karşılaştığı rutin bir problem haline dönüşmüştür. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri bu konuda başı çekmekte ve tarihte bir Ermeni soykırımı olduğu konusunda kendi meclisinde çeşitli kararlar almaya çalışmaktadır. İşte bu noktada araştırmacının, Ermeni Meselesi'nin eğitim programlarımızda nasıl yer aldığı konusunda merakı ile bu çalışma başlamıştır. Ülkemizi bu kadar yakından ilgilendiren bir sorun hakkında öğrencilerimizi ne kadar bilgilendirebiliyoruz ve bilinçlendirebiliyoruz? Çünkü okullar varoluşları ve amaçları gereği çeşitli sorunlar hakkında gerçekçi bilgiler vermesi açısından önemli kurumlardır. Bu açıdan çalışma, eğitim programlarında öğrencilerin Ermeni Meselesi hakkında ne kadar bilgilendirildiğini ve bilinçlendirildiğini ortaya koymasından önem taşımaktadır. Safran'a (2006: 19) göre tarih eğitimi ve öğretiminin sorunları tartışıldığında programların gündeme gelmesinin sebebi, bir ülkede tarih öğretiminin kapsam ve hedefinin tarih öğretim programları ile belirlenmesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla tarih öğretim programlarında verilen konuların

etkililiği ve gerçekliği Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının kendi tarihlerine karşı duyarlı ve bilinçli olması açısından da önem taşımaktadır. Zira Türkiye'de öğretim programlarının tüm ülke genelinde uygulanıyor olması ve ders kitaplarının da müfredatlara göre yazılıyor olması programlarının içeriğini önemli bir konuma getirmektedir.

Literatürde ders kitaplarında ve öğretim programlarında Ermeni Meselesi'nin nasıl yer aldığına ilişkin çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışma ile hem öğretim programları hem de ders kitaplarından örnekler araştırmaya dâhil edilmiş, böylece müfredat-ders kitabı arasındaki uyum da değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bununla beraber hem sosyal bilgiler dersi hem de tarih dersi kapsamında incelemeler yapılmış ve ders kitaplarından görsel örneklerle çalışma zenginleştirilmeye çalışılmıştır.

Bu araştırmanın amacı, Ermeni meselesinin öğretim programlarımızda ve ders kitaplarında nasıl yer verildiğine ilişkin bir değerlendirme ortaya koymaktır. Bu amaçla aşağıdaki alt problemlere cevap aranmaya çalışılmıştır:

- Ortaokul 7. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında Ermeni Meselesi'ne nasıl yer verilmektedir?
- Ortaokul 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Ermeni Meselesi'ne nasıl yer verilmektedir?
- Ortaokul 8. sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programında Ermeni Meselesi'ne nasıl yer verilmektedir?
- Ortaokul 8. sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında Ermeni Meselesi'ne nasıl yer verilmektedir?
- Ortaöğretim İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programında Ermeni Meselesi'ne nasıl yer verilmektedir?

- Ortaöğretim İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında Ermeni Meselesi'ne nasıl yer verilmektedir?
- Ortaöğretim 10. sınıf Tarih öğretim programında Ermeni Meselesi'ne nasıl yer verilmektedir?
- Ortaöğretim 10. sınıf Tarih ders kitabında Ermeni Meselesi'ne nasıl yer verilmektedir?

2. YÖNTEM

Bu araştırmada problem cümlesi dikkate alınarak, nitel araştırma deseni tercih edilmiş ve veri toplama aracı olarak da doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 187). Dokümanlar, nitel araştırmalarda etkili şekilde kullanılan önemli bilgi kaynaklarıdır (Patton, 2015). Bu kapsamda incelenen dokümanları, 7. sınıf sosyal bilgiler, 8. sınıf Türkiye Cumhuriyeti Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Ortaöğretim İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ve 10. sınıf tarih öğretim programları ile bu derslere bağlı olarak Milli Eğitim Bakanlığı yayınlarından çıkan ders kitapları oluşturmaktadır. Sadece 8. sınıfta Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı yayınevini kitabı olmadığı için özel bir yayınevini kitabı kullanılmıştır. İncelenen dokümanlar, Ermeni Meselesi ile doğrudan ilgili olduğu düşünülen sosyal bilgiler ve tarih dersi ile sınırlandırılmıştır.

2.1. Verilerin Toplanması

Öncelikle Ermeni Meselesi'nin eğitim programlarında hangi anahtar kelimeler ile aranması gerektiği konusunda 2 tarih eğitimcisi ve 1 sosyal bilgiler eğitimcisinden görüş alınmıştır. Uzmanlardan gelen cevaplara göre öğretim programında ve ders kitaplarında "Ermeni, Ermeni tehciri, Ermeni Meselesi, I.

Dünya Savaşı, dış sorunlar, soykırım ve isyan” anahtar kelimeler olarak belirlenmiş ve dokümanlar üzerinde tarama yapılmıştır.

2.2. Verilerin Analizi

Elde edilen veriler üzerinden betimsel analizlere yer verilmiştir. Betimsel analizde, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunmak amaçlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 224). Analizin ilk aşamasında öncelikle sosyal bilgiler ve tarih öğretim programlarından anahtar kelimelere uygun kazanımlar ve açıklamalar tespit edilmiş ve tablolar haline getirilmiştir. Daha sonra ise öğretim programında yer alan konu ile ilgili unsurların ders kitabına nasıl yansıdığı ders kitabında taranmış ve ilgili örnekler ortaya konmaya çalışılmıştır. Analize son şekli verilirken ise yine bir tarih eğitimcisiinden yardım alınmış ve analizlere tarih eğitimcisi ile tartışılarak son şekli verilmiştir.

3. BULGULAR ve YORUMLAR

Öncelikle dokümanlar (programlar ve ders kitapları) Talim Terbiye Kurulu'nun internet sitesinden indirilmiştir. İncelenen ders programları içerisinde bulgu elde edilemeyen sınıflar için sadece “bulunamamıştır” şeklinde açıklama yapılmış ve ayrıntılara girilmemiştir.

Sosyal Bilgiler Ders programı ve Ders Kitaplarına İlişkin Bulgular

4. , 5. ve 6. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında ve ders kitabında Ermeni meselesine ilişkin anahtar kelimeler ile yapılan taramalarda herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

7. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Ermeni Meselesi'ne ilişkin Bulgular

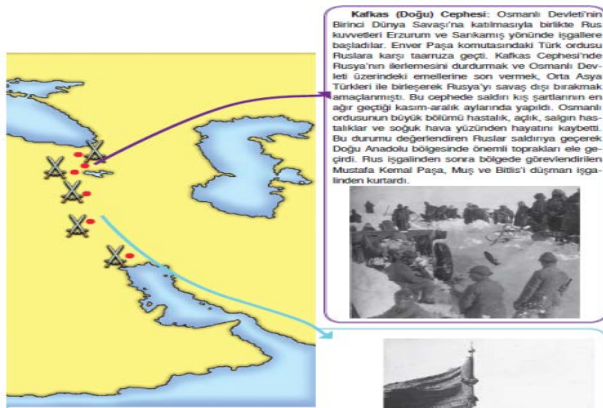
Tablo 1. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Ermeni Meselesi'ne ilişkin Bulgular

Ünite Adı	Kazanım
Ülkeler Arası Köprüler	Kazanım 1. 20. Yüzyılın başında Osmanlı Devleti ve Avrupa ülkelerinin siyasî ve ekonomik yapısıyla I. Dünya Savaşı'nın sebep ve sonuçlarını ilişkilendirir.

(TTKB, 2014a)

7. Sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programı kazanımları değerlendirildiğinde, kazanım 1'in Ermeni Meselesi ile ilgili olabileceği düşünülmektedir. Aşağıda kazanımın ders kitabına nasıl yansdığına yer verilmiştir.

Ders Kitabı Örneği 1. Tablo 1'deki Kazanımın MEB 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabına Yansıması

(MEB, 2014a: 171)

Sosyal bilgiler dersinde "Ülkeler Arası Köprüler" ünitesi 1. Dünya Savaşı ile ilgili konularla başlamaktadır. Burada savaşın nasıl çıktığı ve Osmanlı Devleti'nin savaştığı cephelere yer verilmiştir. Ders kitabında Kafkas Cephesi'nde ise sadece

Ruslarla yapılan mücadelelere yer verilmiştir. Örnek 1'de görüldüğü üzere Osmanlı Devleti Doğu Cephesi'nde Ruslarla beraber Ermenilerle savaştığı halde ders kitabında bu bilginin geçmediği görülmektedir.

8. Sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi ile İlgili Bulgular

Tablo 2. 8. Sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programında Yer Alan Ermeni Meselesi'ne İlişkin Bulgular

Ünite Adı	Kazanımlar
Milli Uyanış: Yurdumuzun İşgaline Tepkiler	Kazanım 1. 1. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin durumunu, topraklarının paylaşılması ve işgali açısından değerlendirir.
	Kazanım 3. Kuvâ-yı Millîye ruhunun oluşumunu, millî cemiyetleri ve millî varlığa düşman cemiyetlerin faaliyetlerini analiz eder.
Atatürk'ten Sonra Türkiye: İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası	Kazanım 7. Türkiye Cumhuriyeti'nin temel niteliklerine yönelik iç ve dış tehditlere karşı korunması konusunda duyarlı olur. (Açıklamalar kısmı: 7. Kazanıma bağlı olarak: <i>Türk-Ermeni ilişkilerinin tarihsel gelişimi, 1915 Olayları ve bu olaylara ilişkin Ermeni iddiaları, terörizm, misyonerlik faaliyetleri, irtica, bölücülük konuları ele alınacaktır</i>)
Ya İstiklal Ya Ölüm	Kazanım 1. Kurtuluş Savaşı'nda Doğu ve Güney cephelerinde yapılan mücadeleleri, sebep ve sonuçları açısından değerlendirir.

(TTKB, 2014b)

Yukarıda tablo 2'de "8. Sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük" dersinde Ermeni Meselesi'nin geçebileceği 4 tane kazanım tespit edilmiştir. Aşağıda bu kazanımlara ilişkin ders kitabından örneklere yer verilmiştir. Burada

7. kazanımda açıklamalar kısmında Ermeni Meselesi'ne doğrudan yer verildiği görülmektedir.

Ders Kitabı Örneği 2. Kazanımların 8. Sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabına Yansması

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu

1.Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti birçok cephede mücadele vermiştir. Osmanlı Devleti bu savaşta Kafkasya, Çanakkale, Irak, Kanal, Suriye - Filistin, Hicaz - Yemen, Romanya, Galiciya ve Makedonya cephelerinde savaşmıştır. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda savaştığı cephelerden bazılarıyla ilgili açıklayıcı bilgiler aşağıda yer almaktadır.

Kafkasya Cephesi

Rusların 1914 yılında Osmanlı topraklarına saldırısıyla açılan cephede Türk ordusunun karşı taarruzu şiddetli kış ve salgın hastalıklar nedeniyle felakete dönüştü. Çok sayıda şehit ve yaralının verildiği bu cephede Rus ordusu Erzurum, Muş, Bitlis, Erzincan ve Trabzon'u ele geçirdi.

Kafkas Cephesi'nde Ruslara taarruz hazırlanan askerlerimiz (1917)

(Ülker, 2014: 26)

8. Sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında, aynen 7. sınıfın son ünitesinde geçtiği üzere savaştaki cepheler verilmiş ve Doğu'da Türk askerinin Ermenilerle olan mücadelelerine yer verilmemiştir.

Ders Kitabı Örneği 3. Kazanımların 8. Sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabına Yansması

(Ülker, 2014: 29)

Ünitenin devamında 29. sayfada ise Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra işgal edilen yerlere ilişkin bir harita verilmiş ve Ermenilerin işgal ettiği yerler burada gösterilmiştir.

Ders Kitabı Örneği 4. Kazanımların 8. Sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabına Yansması

Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti: İstanbul'da kuruldu. Elazığ'da ve Erzurum'da şubeler açtı. Doğu Anadolu'nun **Ermenilere** verilmesini engellemek için mücadele etti. Cemiyet basın yayın yoluyla Doğu Anadolu'nun Türk yurdu olduğunu dünyaya duyurmayı hedefledi.

Kilikyalılar Cemiyeti: İstanbul'da kuruldu. Çukurova ve çevresindeki işgalere karşı direniş gösterdi. Çukurova bölgesinin Türk toprağı olduğunu savundu, Fransızların ve **Ermenilerin** bölgeyi işgaline karşı direndi.

(Ülker, 2014: 32)

Yine ünitenin devamında sayfa 32'de Doğu Anadolu'nun Ermenilere verilmesini engellemek ve Güney'de bir Ermeni işgalini önlemek için kurulan cemiyetlere örnek verilmiştir. Burada dikkati çeken ise, yukarıda Doğu Cephesi konusunda Ermenilere yer verilmez iken, ünitenin devamında Ermenilerden bahsedilmektedir.

Ders Kitabı Örneği 5. Kazanımların 8. Sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabına Yansması

Hınçak ve Taşnak Sütyun Cemiyetleri: Doğu Anadolu, Çukurova ve Karadeniz bölgesinin bir kısmına sahip olarak bir **Ermeni** devleti kurmak için faaliyet sürdürmüştür.

(Ülker, 2014: 33)

Sayfa 33'de Ermeni devleti kurmak için faaliyet gösteren zararlı cemiyetlerden birine örnek verildiğı görölmektedir.

Ders Kitabı Örneği 6. Kazanımların 8. Sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabına Yansması

Gazete haberlerine göre Ermeni terörünün hedefi ile ilgili neler söyleyebilirsiniz?

Dünya üzerinde farklı yerlerde yaşayan Ermeni gruplarının desteklediği soykırım iddiaları Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesinde en büyük engel teşkil etmektedir. I. Dünya Savaşı'nın devam ettiği bir ortamda yine Osmanlı toprakları olan Suriye ve Lübnan'a göç ettirilen Ermeniler, 1915'te meydana gelen sığınmacı uygulamaları ve bu uygulamalar sırasında meydana gelen olayları bir soykırım olarak görmekte ve Türkiye üzerinde haklı eylemlere bulunmaktadır. Ancak soykırım olduğunu iddia edenler, bugüne kadar "soykırım"ı ispat edecek bir belge sunamamışlardır. Tedbirleri sahte belgelere, taraflı araştırmaların kitaplarına dayandırmaktadırlar.

Türkiye Cumhuriyeti bu konuda arşivlerini açarak konunun aydınlatılması için çok sayıda bilimsel araştırmaya destek vermektedir. Araştırmalar ve incelenen belgeler bir soykırım olmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

TARTIŞMA

Ermeni iddiaları karşısında ülkemiz halkılığını ortaya koymak için neler yapmalıdır? Tartışınız.

(Ülker, 2014: 178-179)

Konunun ilerleyen kısmında sayfa 178 ve 179'da Türk-Ermeni ilişkilerine yer verilmiş ve Ermenilerin nasıl isyan ettiklerine değinilmiştir. Daha sonra ise 1970'li yıllarda Ermeni örgütlerinin öldürdüğü Türk diplomatlara ve ilgili gazete haberlerine yer verilmiştir.

Ders Kitabı Örneği 7. Kazanımların 8. Sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabına Yansımaları

Sirasıyla bu cephelelerde işgal gücüne karşı verilen mücadeleyi öğrenelim.

Doğu Cephesi

Doğu Cephesi'nde mücadele verdiğimiz Ermeniler yüzyıllarca Osmanlı Devleti sınırları içinde barış ve refah içerisinde yaşamışlardır. Osmanlı Devleti'ne dinlerine yaşam ve kültürlerine müdahale etmemişlerdir. Ancak 19. yüzyıl sonlarında itibaren Rusya ve İngiltere bağımsızlık vaatleriyle Ermenileri Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmışlardır. Ermeniler Doğu Anadolu'da çoğunlukta olmalarına rağmen bağımsız bir devlet kurmak için silahlandılar. I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde Ruslarla beraber hareket eden Ermeniler Osmanlı Devleti'ne isyan ettiler. Bu isyan üzerine Ermeniler ülkenin güney bölgelerine göç ettirildi.

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasıyla Ermeniler yeniden harekete geçti. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 24. maddesi ile İttihat Devletleri doğuda bir Ermeni devleti kurulmasını sağlamak istiyorlardı. Silahlı çeteler oluşturulan Ermeniler 1920'de saldırılara başladılar. Ermenilerin saldırılarını Mustafa Kemal Nutuk'ta şu sözlerle anlatıyor:

"1920 yılının son baharında Ermenilerce yapılan zulümler dayanılmaz bir kerteğe geldi. Ve Ermenistan seline karar verdik. 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşayı Doğu Cephesi Komutanı yaptık." (Mustafa Kemal, Nutuk, s.332)

Kâzım Karabekir komutasındaki ordumuz Ermeniler karşısında başarılı olarak Sarıkamış, Kars ve Gümri'ye gireti. Ağır yenilgiler alan Ermeniler barış istediler. Türk ve Ermeni heyetleri arasında yapılan görüşmeler sonucu 2/3 Aralık 1920'de Gümri Barış Antlaşması imzalandı. Gümri Barış Antlaşması TBMM Hükümeti'nin uluslararası alanda imzaladığı ilk antlaşma ve kazandığı ilk siyasi başarıdır. Antlaşma ile Ermeniler işgal ettikleri yerlerden çekildiler. Ermeniler Savaş Antlaşması'nın geçerli olduğunu kabul ederek Anadolu toprakları üzerindeki taleplerinden vazgeçtiler.

Doğu Cephesi'nin kapanmasıyla buradaki birliklerin bir kısmı Batı Cephesi'ne kaydırılmıştır. Halkın gözünde ordu ve Meclis'e duyulan güven artmıştır.

Rusya'nın yanında savaşan bir Ermeni çetesi

Kars'ın işgalden kurtulması sonrasında Ankara'da yapılan toplantı (1920)

ÇK - 36

47

Güney Cephesi

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra İngiltere hâkimsiz şekilde birer Türk toprağı olan Musul, İskenderun, Kilis, Antep, Maraş ve Urfa'yı Fransızlar ise Adana, Mersin ve Osmaniye'yi işgal etmişlerdir. Bir yandan da Fransa ile İngiltere arasında yapılan antlaşma uyarınca Ortadoğu'nun paylaşılacaklarını belirlemişlerdir. Buna göre, Irak ve Filistin İngiltere mandası, Suriye ve Lübnan da Fransız mandası altına giriyordu. Daha sonra Antep, Maraş, Urfa da İngiltere tarafından Fransa'ya bırakıldı. Fransızlar işgal ettikleri vilayetimize Ermenileri yerleştirerek silahlandırdılar. Fransızların gözetiminde Ermeniler yöre halkına zulmetmeye başladılar. Bölgede yaşayan vatanseverlere hareket geçerek Kuvayimiliye birliğini oluşturulmaya başlandı. Sivas Kongresi'nden sonra bölgeye gönderilen subayların desteğiyle halk özellikle Antep, Maraş ve Urfa'da Fransızlar ve Ermenilere karşı kahramanca mücadele verdi.

Antepçiler 1 Nisan 1921'de Fransızlara karşı ayaklandı. Üstün Sultânî Şahin'le takım adıyla Kuvayimiliye Komutanlığına atanması halkı daha da örgütlü bir güç haline getirdi. Hiçbir yordam alamayan Antepçilerin Fransızlara karşı direnişi yaklaşık 1 yıl sürmüştür. Antep şehri, tüm imkânsızlıkları yaşadıkları son onurundan ve hürriyetinden taviz vermeden 9 Şubat 1921'de düşmana teslim olmak zorunda kaldı. TBMM Antep'in direnişini ödüllendirmek için kente "Şaz" unvanı vermiştir.

(Ülker, 2014: 47-48)

Doğu Cephesi'nde Ermenilere yer verilmez iken, kitabın bu bölümünde ise Ermenilerin Doğu ve Güney cephesindeki isyanlarına ve Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurmak için faaliyetlerine ve örnek olarak da Ermeni çetelerinin resimlerine yer verilmiştir.

Ortaöğretim İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersine İlişkin Bulgular**Tablo 3. Ortaöğretim İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Öğretim Programında Yer Alan Ermeni Meselesine İlişkin Bulgular**

Ünite Adı	Kazanım
Kurtuluş Savaşı'nda Cephele	Kazanım 1. Kurtuluş Savaşı'nda Doğu ve Güney cephelelerinde yapılan mücadeleleleri analiz eder.

(TTKB, 2014c)

Orta öğretim İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde Ermeni Meselesi'ni ilgilendiren bir kazanıma rastlanmıştır. Burada da ortaokul ders kitabındaki bilgilere benzer genel ifadelerle yer verilmiş ve ana başlıklar üzerinde durulmuştur.

Ders Kitabı Örneği 8. Kazanımın Ortaöğretim İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabına Yansımaları**b. 1915 Ermeni Olayları**

Rus ordularının Osmanlı ve Rusya'daki Ermenilerden kurulmuş olan gönüllü birlikler öncülüğünde doğuda Osmanlı topraklarına girmesiyle Osmanlı ordusunda bulunan Ermeniler de silahları ile birlikte firar ederek Rus kuvvetlerine katıldılar. Seferberlik ilanına rağmen askere gitmeyi reddeden Ermeniler de dağa çıkarak çeteler oluşturdular. İlerleyen Rus orduları 1915 yılı ortalarından itibaren Van, Muş ve Bitlis'i ardından da Erzurum, Erzincan ve Trabzon'u işgal ettiler.

Aslında Ermeniler, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na katılmasını fırsat olarak gömüştü. Hıncak ve Taşnak komitelerinin öncülüğünde Anadolu'nun birçok yerinde isyan başlattılar ve Rusların işgal ettiği bölgelerde masum halka karşı katliama giriştiler. Kendilerine katılmayan Ermenileri bile öldürmekten çekinmediler. Ermeni komitelerinin "Kurtulmak istiyorsan önce komşunu yok et." talimatı üzerine isyancı Ermeniler, eli silah tutan Türk erkeklerinin cephelelerinde bulunması ile savunmasız kalan Türk köylerine sakirarak katliam yaptılar. Van'ın Zeva köyünde olduğu gibi birçok köyün halkını çocuk çocuk demeden katlettiler. Kayseri'de, Maraş'ta, Muş'ta, Bitlis'te, Diyarbakır'da, Elazığ'da ve Van'da isyan ederek katliamda bulundular. Ayrıca Osmanlı kuvvetlerini arkadan vuran Ermeniler, Osmanlı birliklerinin hareketini engellemiş, ikmal yollarını kesmiş, köprü ve yolları imha etmiş, Rusya'ya casusluk yapmış ve buldukları şehirlerde isyan ederek Rus işgalini de kolaylaştırmışlardır.

I. Dünya Savaşı'nın bütün hızıyla sürdüğü Çanakkale Cephesi'nde ölüm - kalım mücadelesinin verildiği bu dönemde, Osmanlı Devleti, Ermeni - Rus iş birliğini önlemek için birtakım önlemler almak zorunda kaldı. 24 Nisan 1915'te "Ermeni komite merkezlerinin kapatılması, belgelelerine el konulması ve komite başkanlarının tutuklanması"ni bir genelge ile tüm komutanlıklara bildirdi. Bu genelge üzerine İstanbul'da Hıncak ve Taşnak komite büroları kapatılarak üyeleri tutuklandı. Ermenilerin, 1915 olaylarının il dönümü olarak andıkları 24 Nisan günü bu genelgenin yayımlandığı gündür.

Ayrıca Ermeniler sonuc veremeyince 27 Mayıs 1915'te Tehcir (Göç) Kanunu çıkarıldı. Bu yasa ile Ruslarla iş birliği yaparak katliama girişen Ermeniler buldukları yerlerde, tehlike oluşturdukları için yaşadıkları illerinden güvenli bir Osmanlı toprağı olan Suriye'ye göç ettirildiler. Osmanlı Devleti, savaş içinde olmasına rağmen göç ettirilene Ermenilerle ilgili tedbir ve önlemler almıştır. Göç ettirilen Ermenilerin vergileri ertelenmiş, çiledikleri eşyalarını almalarına izin verilmiş, yol boyunca saldırılara karşı korumak ve ihtiyaçlarının giderilmesi için memurlar görevlendirilmiş, can ve mal güvenlikleri için karakollar kurulmuştur. Ayrıca I. Dünya Savaşı'nın sona ermesi halinde uygulanmak üzere Tehcir Kanunu'na tabii tutulan Ermenilerin dönüşlerini düzenleyen Geri Dönüş Kararnamesi yayımlanmıştır.

(MEB, 2014b: 23)

Ders kitabında 1. Dünya Savaşı'nda kısaca Ermenilerin nasıl isyan ederek Rusların safına katıldığı ve Türklere saldırdığına ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Ardından da alınan tehcir kararı ve tehcirin uygulanmasına ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.

10. Sınıf Tarih Dersine İlişkin Bulgular

Tablo 4. 10. Sınıf Tarih Öğretim Programında Yer Alan Ermeni Meselesi'ne İlişkin Bulgular

Ünite Adı	Kazanım
En Uzunun Yüzyıl	Kazanım 11. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi)'nin sonuçlarını açıklar. (Bu kazanımın karşısında yer alan açıklamalar kısmında "Ermeni Meselesi'nin ortaya çıkışına ve Ermeni faaliyetlerine yer verilecektir." cümlesine yer verilmiştir.

(TTKB, 2014d)

Bu kazanım karşısında verilen açıklamanın ders kitabına yansımadağı görülmektedir. Ders kitabındaki ilgili sayfada (sayfa 186) 93 Harbi hakkında bilgi verilmiş ve bu arada Rusların kıskırtması ile Ermenilerin isyan ettiği ve Türklerin iki ateş arasında kaldığı belirtilmiştir.

Tablo 5. 10. Sınıf Tarih Öğretim Programında Ermeni Meselesine İlişkin Ek Açıklamalar

EK: 14.06.2002 tarih ve 272 sayılı Kurul kararı ile kabul edilen ve 2538 sayılı Tebliğler Dergisinde yayımlanan "Ermeniler, Yunan-Pontus ve Süryaniler ile İlgili Konular" m 10. Sınıf Dersi Öğretim Programında aşağıdaki şekilde yer alacaktır.

KONU	AMAÇLAR/DAVRANIŞLAR	AÇIKLAMALAR
2. ÜNİTE: DÜNYA GÜCÜ: OSMANLI DEVLETİ (1453-1600) 11. Kazanım: Osmanlı Devleti'nde millet sisteminin toplumsal yaşama etkisini açıklar.	Amaç 1. Osmanlı Devletinin kuruluşundan 1839'a kadar gayrimüslimlerin durumunu açıklama. 1. Osmanlı Devletinin kuruluşu sırasında Ermenilerin durumunu açıklama. 2. Ermeni Patrikhanesi'nin kuruluşu ile ilgili olay ve olguları açıklama. 3. Ermeni Patrikhanesi'nin kuruluşunun önemini açıklama. 4. Osmanlı yönetimi altındaki Ermenilerin yönetsel, ekonomik, kültürel, toplumsal, hukuksal ve dinsel durumlarını açıklama. 5. Ermeni cemaatinin teşkilatlanması ile ilgili gelişmeleri açıklama. 6. Osmanlı yönetimi altındaki Ermenilerin siyasi, ekonomik, kültürel, toplumsal ve dinsel örgütlenmelerini açıklama. 7. 16. yüzyılda Osmanlı topraklarında yaşayan Ermeni nüfusunu söyleme. 8. Osmanlı yönetiminin Ermeni cemaatine karşı tutumunu açıklama.	1. amaçın 4. davranışı gerçekleştirilirken Ermenilerin kendilerine ait mabesaları bulunduğu belirtilmektedir.
5. ÜNİTE: EN UZUN YÜZYIL (1800-1922) 4. Kazanım: Şark Meselesi'nin Avrupa'nın siyasi gündemine girmesini kavrar.	Amaç 2. Büyük Devletlerin Osmanlı Politikalarını Kavrayabilme. 1. Şark meselesinin ne olduğunu açıklama. 2. İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne karşı izlediği politikayı açıklama. 3. İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne karşı izlediği politikanın amacını açıklama. 4. İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nde yaşayan azınlıklara (Ermenilere) karşı izlediği politikayı açıklama. 5. İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne karşı izlediği politikada meydana gelen değişimleri nedenlerini açıklama. 6. Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı izlediği politikayı açıklama. 7. Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı izlediği politikanın amacını açıklama. 8. Rusya'nın Osmanlı Devleti'nde yaşayan azınlıklara (Ermenilere) karşı izlediği politikayı açıklama. 9. Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı izlediği politikayı açıklama. 10. Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı izlediği politikanın amacını açıklama. 11. Fransa'nın Osmanlı Devleti'nde yaşayan azınlıklara karşı (Ermenilere)	

	izlediği politikayı açıklama. 12. İngiltere, Rusya, Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı izledikleri ortak politikayı açıklama.	
7. kazanım: Tanzimat Fermanı'nın Osmanlı siyasi, sosyal ve kültürel hayata etkisini değerlendirir.	Amaç 3. 1839-1856 yılları arasında Osmanlı Devleti'ndeki gayri Müslimlerin durumunu kavrayabilme. 1839 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlerle ilgili islahat yapma nedenlerini açıklama. 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilân edilme nedenlerini açıklama. 1839 Tanzimat Fermanıyla gayrimüslimlere tanınan hakları açıklama. 1839 Tanzimat Fermanı'nın uygulama sonuçlarını açıklama. 1839 Tanzimat Fermanı'na karşı gayrimüslimlerin tepkisini açıklama.	3. amacın davranışları, Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslimlerle ilgili kurularak açıklanacaktır.
9. kazanım: İslahat Fermanı'nın Osmanlı siyasi, sosyal ve kültürel hayata etkisini kavrar.	1856 Paris Antlaşması'na gayrimüslimlerle ilgili madde konulmasının nedenlerini açıklama. 1856 Paris Antlaşması'yla gayrimüslimlere tanınan hakları açıklama. 1856 İslahat Fermanı'nın ilân edilme nedenlerini açıklama. 1856 İslahat Fermanı ile gayrimüslimlere tanınan hakları açıklama. 1856 İslahat Fermanı'nın uygulama sonuçlarını açıklama. 1856 İslahat Fermanı'na karşı gayrimüslimlerin tepkisini açıklama. 1839-1856 yılları arasında gayrimüslimlere lehine yapılan islahatın sonuçlarını açıklama.	
11. kazanım: 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi)'nin sonuçlarını açıklar.	Amaç 4. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda ortaya çıkarılan Ermeni meselesini kavrayabilme. 19. yüzyıldan itibaren Rusların Osmanlı topraklarında yaşayan Ermenilerle ilgilenmesinin nedenlerini açıklama. 19. yüzyılda Rusların Osmanlı topraklarında yaşayan Ermenilerle ilgilenmesinin sonuçlarını açıklama. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Ermenilerin tutumunu açıklama. - Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Ermeni meselesinin ortaya çıkarılmasının nedenlerini açıklama. 1877 Ayastefanos Antlaşması'na Ermenilerle ilgili konulan maddenin (16. madde) amacını açıklama. - Ayastefanos Antlaşması'nın yürürlüğe girmemesinin nedenlerini açıklama.	4., 5., 6., 7. amaçların davranışları Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslimlerle ilgili kurularak açıklanacaktır.
	1878 Berlin Antlaşması'na Ermenilerle ilgili konulan maddenin (61. madde) amacını açıklama. 61. maddeye dayalı olarak büyük devletlerin (İngiltere, Fransa ve Rusya) Osmanlı Devleti'ni baskı altına alma politikalarının amacını açıklama. - Büyük devletlerin 61. maddeye dayalı olarak Osmanlı Devleti'ne yaptıkları baskıları açıklama. - Ermeni meselesinde Rus-İngiliz çıkar çatışmasının nedenlerini açıklama. - Ermeni meselesinde Rus-İngiliz çıkar çatışmasının sonuçlarını açıklama. - İngiltere, Rusya ve Fransa'nın tutumuna karşı Osmanlı Devleti'nin karşı politikasını açıklama. Amaç 5. Ermeni komitalarının ortaya çıkışı ve Ermeni eylemlerini kavrayabilme. 19. yüzyıl sonlarından itibaren Ermenilerin Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmalarının nedenlerini açıklama. 19. yüzyıl sonlarında kurulan Ermeni komitalarını söyleme. - Ermeni komitalarının kurulma amacını açıklama. - Ermeni komitalarının amaçlarını gerçekleştirmek için kullandıkları yöntemleri açıklama. - Ermeni komitalarının amaçlarını gerçekleştirmek için yaptıkları faaliyetleri açıklama. - Büyük devletlerin Ermeni isyanlarındaki rollerini açıklama. - Büyük devletlerin Ermeni isyanlarındaki desteklerini açıklama. - Büyük devletlerin Ermeniler konusunda Osmanlı Devleti üzerindeki siyasal baskılarını açıklama. - Büyük devletlerin birbirleri ile olan ilişkilerini açıklama. Amaç 6. Osmanlı Devleti'nin Ermeni isyanları karşısında uyguladığı siyaseti kavrayabilme. - Osmanlı Devleti'nin Ermeni isyanları karşısında uyguladığı siyaseti açıklama. - Isyanların bastırılması ile ilgili gelişmeleri açıklama. Amaç 7. Avrupa devletlerinin Ermeni isyanları ve bu isyanların bastırılması karşısında uyguladığı siyaseti kavrayabilme. - Ermeni isyanları ve bu isyanların bastırılmasının Avrupa'daki yankılarını açıklama. - Ermeni isyanları ve bu isyanların bastırılmasının Avrupa'daki yankılarının Osmanlı Devleti'ne etkilerini açıklama.	

	3. İngiltere, Fransa, Avusturya, Almanya ve Rusya'nın islahat çalışmalarına müdahalesinin nedenlerini genel olarak açıklama. 4. İngiltere, Fransa, Avusturya, Almanya ve Rusya'nın islahat çalışmalarına müdahalesinin sonuçlarını açıklama. 5. Rusya ile Osmanlı Devleti arasında yapılan 1914 Anlaşması'nın nedenlerini açıklama. 6. Rusya ile Osmanlı Devleti arasında yapılan 1914 Anlaşması'nın önemini Osmanlı Devleti açısından açıklama.	
	Amaç 8. Kafkas Cephesinde Rus-Ermeni işbirliğini kavrayabilme. 1. Kafkas cephesinde Rus-Ermeni işbirliğinin amacını açıklama. 2. Rus-Ermeni işbirliğinin niteliğini açıklama. 3. Rus-Ermeni işbirliğinin sonuçlarını açıklama.	
17. Kazanım: I. Dünya Savaşı'nın sebep ve sonuçlarını kavrar.	Amaç 9. Ermeni komitacılarının çıkardığı olayları (Bitlis, Zeytin Olayları, Van İsyanı) kavrayabilme. 1. Ermeni komitacılarının çıkardıkları olayları açıklama. 2. Ermeni isyanlarının amacını açıklama. 3. Ermeni komitacılarının Türk halkına yaptığı mezalimin boyutlarını açıklama. 4. İtilaf Devletleri'nin Ermeni olaylarındaki rollerini açıklama. 5. İtilaf Devletleri'nin Ermeni olaylarını desteklemekteki amaçlarını açıklama.	
	Amaç 10. Ermeni mezalimine karşı alınan önlemleri kavrayabilme. 1. Ermenilere karşı önlem alınmasının nedenlerini açıklama. 2. Ermeni mezalimine karşı hangi önlemlerin alındığını açıklama. 3. Ermeni mezalimine karşı alınan önlemlerin sonuçlarını açıklama.	
	Amaç 11. Tehcir kararının alınma gerekçesini kavrayabilme. 1. Tehcir kararının alınma nedenlerini açıklama. 2. Tehcir kararının kimlere yönelik olduğunu açıklama. 3. Tehcir sırasında Anadolu'daki Ermeni nüfusunu ve ne kadarının tehcir edildiğini söyleme. 4. Tehcir kararının insani boyutunu açıklama.	

	Amaç 12. Tehcir kararının uygulama esaslarını kavrayabilme. 1. Zorunlu göçe tabi tutulanların nakdedildiği yerlerin özelliğini söyleme. 2. Nakil ihtiyaçlarının nasıl karşılandığını açıklama. 3. Osmanlı Devleti'nin tehcir sırasında karşılaştığı güçlükleri açıklama. 4. Uygulama sırasında karşılaşılan güçlüklerle karşı alınan tedbirleri açıklama. 5. Tehcir sırasında meydana gelen kayıpları nedenlerini açıklama. 6. Kayıpların rakamsal boyutlarını açıklama. 7. Tehcir sırasında yasa dışı uygulama yapanlara karşı Osmanlı Devleti'nin tutumunu açıklama. 8. Tehcir uygulamasının Avrupa'daki yankılarını açıklama. 9. Büyük devletlerin tehcir kararına karşı tutumlarını açıklama. 10. Büyük devletlerin tehcir kararının uygulanmasına karşı tutumlarını açıklama.	12. amacın 1. davranışı gerçekleştirilirken zorunlu göçe tabi tutulanların savaşa etkisi olmayacak yerleşim yerlerine yerleştirildikleri belirtilmelidir.
	Amaç 13. Tehcir kararından sonra Ermenilerin durumunu kavrayabilme. 1. Tehcir edilenlerin mal varlıklarının durumunu açıklama. 2. Tehcir kararından sonra Anadolu'da kalan Ermenilerin nüfusunu ve nerede yaşadıklarını açıklama. 3. Tehcir kararından sonra Anadolu'da kalan Ermenilerin sosyal ve ekonomik durumlarını açıklama. 4. Tehcir kararından sonra Anadolu'dan ayrılan Ermenilerin nüfusunu ve nerede yaşadıklarını açıklama. 5. Tehcir kararından sonra Anadolu'dan ayrılan Ermenilerin sosyal ve ekonomik durumlarını açıklama. 6. Dönüş kararının çıkarılma nedenini açıklama. 7. Geni dönen Ermenilerin sosyal ve ekonomik durumunu açıklama.	
	Amaç 14. Lozan Antlaşması'na göre Ermenilerin Türkiye'deki statülerini açıklama. 1. Ermeni soykırım iddialarını Lozan Antlaşması'nın 40. ve 61. maddesine göre açıklama. 2. Ermenilerin toprak taleplerini Lozan Antlaşması'nın 40. ve 61. maddesine göre değerlendirme. 3. Lozan Antlaşması'nın Türkiye açısından önemini açıklama.	
	Amaç 15. 1945'ten günümüze Ermenilerin asılsız soykırım iddialarını	
	kavrayabilme. 1. Ermeni soykırım iddialarının yeniden gündeme getirilmesinin nedenlerini açıklama. 2. Soykırım iddialarının uluslararası alanda tanınması çalışmalarının amacını açıklama. 3. Ermenilerin soykırım iddialarının uluslararası alanda tanınması çalışmalarında kullandıkları yöntemleri açıklama. 4. Ermeni terör örgütü ASALA'nın cinayetlerinin amacını açıklama. 5. Ermeni terör örgütü ASALA'nın cinayetlerinin amacını açıklama (1973–1994). 6. Ermenistan Bağımsızlık Bildirge'sinde Türkiye aleyhinde yer alan iddiaları açıklama. 7. Ermenistan Anayasası'nda Türkiye aleyhinde yer alan iddiaları açıklama. 8. Lobi çalışmalarının ne olduğunu açıklama. 9. Soykırım iddialarını komünist Ermeni lobi çalışmalarını açıklama. 10. Soykırım iddialarının Amerika ve Avrupa devletlerinin bazılarının meclislerinden ve uluslararası kuruluşlardan geçirilmesi çalışmalarının nedenlerini açıklama. 11. Soykırım iddialarının Amerika ve Avrupa devletlerinin bazılarının meclislerinden ve uluslararası kuruluşlardan geçirilmesi çalışmalarının sonuçlarını açıklama. 12. Soykırım iddialarının ABD okullarında neden okutulduğunu açıklama. 13. Soykırım iddialarında ABD'nin önemini açıklama. 14. Ermenilerin soykırım iddialarına karşı Türkiye'nin izlediği politikaları açıklama.	
	Amaç 16. Ermenilerin soykırım iddialarının geçersizliğini analiz edebilme. 1. BM Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'ne göre soykırım tanımını söyleme. 2. BM Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'ndeki soykırım tanımı ile Ermeni iddialarını karşılaştırma. 3. Ermenilerin soykırım iddialarının geçersizliğini hukuki ve tarihi gerekçeleriyle kanıtlama.	

(TTKB, 2014d)

Yukarıda ise 10. sınıf Tarih dersi öğretim programının sonunda “Ekler” bölümünde yer alan açıklamaya yer verilmiştir. Ek'in başlığı “14.06.2022 tarih ve 272 sayılı Kurul kararı ile kabul edilen ve 2538 sayılı Tebliğler Dergisi'nde yayımlanan “Ermeniler, Yunan-Pontus ve Süryaniler ile İlgili Konular” ı 10. sınıf

Tarih dersi öğretim programında aşağıdaki şekilde yer alacaktır.” şeklindedir. Burada çeşitli ünitelerde konu gereği Ermeniler, Yunan-Pontus ve Süryaniler ile ilgili kazanımlara ilişkin amaçlar ve davranışlara yer verilmiştir. Burada Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda Ermenilerin durumu, Ermeni Meselesi'nin ortaya çıkışı ve yabancı devletlerin bu soruna bakış açıları, Ermenilerin ayaklanmalarının nedenleri, Ermeni komitacıların faaliyetleri, Ermeni mezalimine karşı alınan tedbirler, Tehcir Kararı, uygulanması ve Tehcir Kararı'ndan sonra Ermenilerin durumu ve Lozan Antlaşmasına göre Ermenilerin durumu, Ermenilerin asılsız soykırım iddialarını kavrayabilme ve Ermenilerin soykırım iddialarının geçersizliğini analiz edebilme konularına yer verilmiştir.

Ders Kitabı Örneği 9. 10. Sınıf Tarih Öğretim Programında Yer Alan Kazanımların Ders Kitabına Yansımaları

• Osmanlı Devleti'nde Ermenilerin Durumu

Anadoluda yaşayan en eski topluluklardan olan Ermeniler, Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Osman Bey tarafından Bizans baskısından kurtarılmıştı. Osman Bey Ermenilerin Osmanlı topraklarında özgürce yaşamalarına mücadele etmiştir. Kütahya ve Bursa'nın fethinden sonra bölgedeki Ermeni ruhani liderler Osmanlı Devleti tarafından resmen tanınmış dini örgütlenmelerine izin verilmiştir. Selçuklular ve Osmanlılar döneminde çeşitli özgürlükler alan Ermeniler Türkleri bir kurtarıcı olarak gördüler.

Fatih, Osmanlı topraklarında değişik bir yerleşim gösteren Ermenilerin yönetim ve dini işlerini düzenlemeleri için 1461'de İstanbul'da Gregoryan Ermeni Patrikhanesi'nin kurulmasına izin verdi. Patrik olarak Bursa Metropoliti Ovakim atandı. Kurulan bu patrikhane Ortodoks mezhebine ait tüm Osmanlı halkının devlette olan ilişkilerini düzenlemesi için tek yetkili kurum olarak görevlendirildi. Böylece Ermeniler eğitim - öğretim, dini, vakıf ve aile işlerini kendi geleneklerine göre düzenleme fırsatı elde ettiler. Ermenilere verilen bu geniş haklar Ermeni toplumunun gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Fatih dönemindeki bu gelişmeler sonucunda İstanbul'a yoğun bir Ermeni göçü yaşandı.

Osmanlı Devleti zaman içerisinde Ermenilere verilen hakları daha da genişletti. Yavuz Sultan Selim döneminde 1516'da Suriye ve Mısır'ın fethiyle Kudüs Ermeni Patrikhanesi de Osmanlı yönetimine girmiş oldu. Yavuz, Ermeni patriği III. Sarkis'e bir ferman ile Kudüs'ün içinde ve dışındaki tüm kilise ve manastırların tasarruf hakkını Kudüs Ermeni Patrikhanesi'ne verdi. Ayrıca Habeş, Süryani ve Kipti Kiliseleri'nin yönetimi de bu patrikhaneye verildi. Böylece üç Ermeni Patrikhanesi'nden ikisi Osmanlı yönetimine girmiş oldu. Kanuni Sultan Süleyman döneminde yeni fermanlarla Ermeni toplumuna yeni ayrıcalıklar verildi. XVI. yüzyılda Osmanlı topraklarında 600.000 civarında Ermeni yaşamaktaydı.

XVIII. yüzyılda Katolik ve Ortodoks Ermeni cemaati arasında mezhep kavgaları yaşanmaya başladı. Osmanlı Devleti bu anlaşmazlıkların engellemek için 1531'de Katolik Ermeni Patrikhanesi'nin kurulmasına izin verdi. Hıgörü ve özgürlüğün bir sonucu olarak Türklerle en fazla kaynaşan topluluk Ermeniler oldu. Türkçe konuşurlar hatta ibadetlerini bile Türkçe yaptılar. İshak Fermanı'ndan sonra her çeşit devlet memurlarında bulundular. Ermenilerden Osmanlı idaresinde 33

Fatih ve Patrik Ovakim'i Gösteren Minyatür

Osmanlı Ermenikinin Temsilî Resmi

66

mebus, 22 bakan, 29 general, 7 büyükelçi, 1 konsolos, 17 öğretim üyesi, 41 yüksek dereceli memur görev almıştır. II. Mahmut Ermenilerin kalpaklarına buğra takmalarına izin verdi. Abdülmecit döneminde Hazine-yı Hasa sa Amiriği Ermenilere verildi. Ermenilere verilen memurluklar özünde tutulursa Osmanlı idaresinin Ermeni toplumuна gösterdiği değer ve hoşgörü daha iyi anlaşılır. Kimsel kesimde yaşayan Ermeniler toprak sahibi idiler. Kendilerine ait olan toprakları belli kurullar çerçevesinde istedikleri gibi kullanabiliyorlardı. Şehirde yaşayan Ermeniler ise bankerlik, sarraflık, mimarlık ve ticaret sayesinde zenginleşmişlerdi. Ayrıca tıp ve tiyatro etkin oldukları alanlardı. Askerlik yapmadıkları için uzun süren savaşlar ekonomik faaliyetlerini engellememiştir. 1567'de Apkar Tâbir İstanbul'da ilk Ermeni matbaasını kurdu. Bu matbaada iki yıl içinde 6 kitap basıldı. Böylece kültürel gelişmelerini hiçbir engel ile karşılaşmadan sağlamış oldular.

(MEB, 2014c: 66-67)

Ders kitabının 66. sayfasında kısaca Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 19. yüzyılın sonuna kadar Ermenilerin durumuna ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

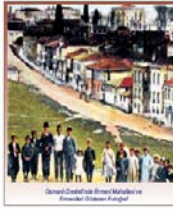
Ders Kitabı Örneği 10. 10. Sınıf Tarih Öğretim Programında Yer Alan Kazanımların Ders Kitabına Yansımaları

B. Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren Ermeniler ile Türkler için yaşayordular. 1326'da Bursa'yı fetheden Orhan Bey Ermenilerin Bizans zülmünden kurtulmaları için ruhani merkezleri Kütahya'dan Bursa'ya taşıdı. Onların aynı bir cemaat olarak örgütlenmelerine izin verici İstanbul'un fethinden sonra da Fatih Sultan Mehmet Bursa'daki dini Ermeni İdareni İstanbul'a taşıdı. Ermeni Patrikhanesini kurdu. Çıkarıldığı bir fermanla da idareni yaşayabilmeye ve imkânla serbestçe seyahat etmeye güvence altına aldı. Daha sonraki dönemde Yavuz Sultan Selim, Kutlub Gregoroyan Ermeni patirliğini bir ferman vererek terdidi ayrıcalıklı beliledi. Fatih ile başlayan bu uygulama XIX. yüzyıla kadar devam etti.

Osmanlı millet sistemi içinde Gregoroyan milleti olarak bilinen Ermeniler XIX. yüzyıl başlarında Milletbaskı olarak söndürüldü. Müslüman Türklere karşı işe geçip gelen için Türk kâbilinin etkisinde kalıncıy Türkiye sonuna yer hasta ayırtına bile Türkiye yapılandı. Osmanlı Devleti'nde önemli görevlere gelmişler, bekaatlık ve ehlilik yapmaları bile olmuştur. Özellikle büyük şahıslarda

187

Osmanlı Devleti'nde Ermeni Milletinin bir Ermeni (Osmanlı Devleti)

İzmirde kısa zamanda etkisini gösterdi. 1900'ten itibaren ilk örgütleri Ermeni yarıncı demokrasiler adına ortaya çıktı. 1867'de Ermeni ayaklanmalarını örgütlemek için İsviçre'de Hıncak Cemiyet ve 1869'da Rusya'da İhtilal Ermeni Cemiyet'i kuruldu.

Osmanlı Devleti'ne karşı teşkilatlanan Ermeniler ilk kez 1877-1878 Osmanlı - Rus Savaşında İsyancılar ve Rus ordusu ile birlikte hareket ettiler. Bu savaşta Rusya ve Ermeni komutanı Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurmalarını sağlamak için bölge Ermenilerini teşvik etti.

33 Haziran sonunda imzalanan Ayastanbul Antlaşması'nın 16. maddesinde "Bu antlaşma ile Ermeni meselesi uluslararası antlaşmalara girmedi." Berlin Kongresi'ne Ermeni İhtilalinde bir heyet gönderildi. Bu heyet kongreye "Ermeni, İran ve Diyarbakır'da 1.500.000 Ermeni bulunduğu Türkiye ile savaştan 729.000 ölüğünü gösteren bir rapor sundular. Bu bölgenin başmese bir Ermeni devleti olmasını istedi. Ancak başka hiçbir bölge ile bağlantı olmadığı için İngiltere Nazım Lord Salisbury'ne yazdı. Bölgede hiçbir zaman Ermeni nüfusunun çoğunluk olmadığı ve dışarıya göçmelerini engelleyen İngiltere'nin önüne geçmesi konusunda Ermeni istisnai kabul edildi.

İngiltere'nin Berlin Kongresi'ndeki bu tavrı Rusya'nın Ermenileri tutararak Doğu Anadolu üzerinden Azerbaycan'a yönelmeye engel olmak istedi. Bundan sonra İngiltere Rusya'ya karşı bir Ermeni istisnai yerine başmese Azerbaycan devletinin kurulmasını sağlarken bölgedeki nüfusunu arttırmaya çalıştı. Böylece Ermeni meselesini süratle yaygınlaştırdı. Bu amaçla Doğu Anadolu'da konsolosluklar açarak bölgeyi Protestan misyonerler gönderdi. Fransa da İngiltere ile birlikte Ermenileri destekleyen politikaları izledi.

Ermenilerin Örgütlenmesi

Ermenilerin teşkilatları büyük ölçüde Doğu Anadolu'da yoğunlaşmıştı. Dini mekâmları olan Akdamar bu bölgedeki idi. Ayrıca Ermeni ayağın ve Rusya'ya bir kongre toplanmış günün bir konuşmadığı. Osmanlı Devleti Berlin Antlaşması'nın sonuçları ile İsviçre'de Ermeni Cemiyetleri, Fransa, Rusya ve Avusturya sürümü müdahaleler kuruldu. Ermeni komiteleri de Avrupa devletlerinin dış politikalarını etkilemek için çalışıyorlardı.

Ermeni komiteleri ilk defa 1860'da Erzurum ve Adana'da İsyancılar çıktılar. 1863'te Meşrutiyet

yaşayan Ermeniler İktisadi, sanayi ve ticaret ile uğraşarak zengin olmuştular. Türk halkının durumu ise tam tersiydi. El işleri sütlükler cephebeni cephebeni parçalar halinde kalmış, çorak, mülk, gaz ve yağlılar. Zor şartlarda hayatlarını devam ettiriyorlardı.

Ermeniler Osmanlı topraklarında dağılmış, ancak yaygın ve bir bölge toplanmamışlardı. Enkazlılık ötekilerle sınırlıydı. Doğu Anadolu ve Çukurova'da dini Ermeni nüfus oranı %20'ye düşmüştü.

Ermenilerin Küçülmesi ve Örgütlenmesi

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Osmanlı yönetiminde yaşayan Ermeniler Fransız İhtilalinden etkilenmişlerdi. Bu durum Rusya'nın müdahalesi sonucunda değişti. Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslardan Azerbaycan'a ulaşabilmek için Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri teşvik etmeye başladı. Rus propagandası Ermenileri

Anapota Ermenilerin Anas Sırası

güvenlik kuvvetlerine atışarak yirmi beş askerini öldürdüler. Yine 1894'te İstanbul'da bir yürüyüş yaptılar. Osmanlı hükümetinin bulunduğu Babıali'yi basarak düzeldiler.

Ermeni olaylarının en şiddetlisi Sason'da meydana geldi (1894). Buradaki Ermeni halkı devlete vergi veremeye ve Müslümanları yok etmeye çalıştı. İsyancı büyüme üzerine Osmanlı Devleti bölgeye asker sevki ederek isyancı bastırdı. Yine Ermenilerce Kayseri, Yozgat, Çorum, Zeytin ve Kairamarağ'a ayaklanmalar çıktı. 1896'da İstanbul Beyoğlu'ndaki Osmanlı Bankası'nı ele geçirip olay çıkardılar. Osmanlı padişahı II. Abdülhamit'in sukut dönemindedir.

Ermeni terör örgütlerinin isyanları ülke genelinde yaygın nedenleri neler olabilir?

Osmanlı Devleti'nin isyanları bastırma çabaları, Avrupa'ya "Ermeniler katlediliyor" diye duyuruldu. Hatta Avrupa'dan bir heyet Anadolu'ya gelecek roketlerde bulundu. Ermeniler katlediliyor, habetin yanlışlığı ortaya çıktı.

Yukarıdaki ifadelerden hareketle ülkeler arası ilişkilerde propagandanın önemi ile ilgili neler söylenebilir?

Böyle olmasın rağmen Avrupa devletleri Berlin Antlaşması'nın 6. maddesinde dayanarak Osmanlı Devleti'ne baskılamalar attılar. Almanya ve Avusturya da İngiltere, Fransa ve Rusya ile birlikte hareket ederek Osmanlı Devleti'nin karşısında yer aldı. Bu devletler Osmanlı Devleti'nin dağılacağını düşünerek mirastan pay alma yarışına girmişlerdi.

Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerinin şar ettilerli silahlanarak hareket etmek için bir kararname çıkardı. İngiltere, Fransa ve Rusya silahlanma uygulamasında güzmeye olmak istediler. Ancak II. Abdülhamit bu durumu kabul etmedi ve silahlanma müdahalesiz uygulamaya koydu. Yapılan silahlanma kısa sürede sonuç almaması zorlu. Ermenilerin amaçları silahsız değil Osmanlı Devleti'nden ayrılmak. Ülkenin her tarafında dağılmış bulunan azınlıkların okullar Ermeni öğretmenleri cephanede deponu ve sığınma durumunda idi. İsyancı Ermenilerin terör eylemleri devam etti. Hatta İsyancı katılmayan Ermenileri dahi öldürdüler. Ermeniler 1909'ta Adana ve Diyarbakır'da Müslümanlara saldırarak katliamlar başlattılar. İsyancı eklebacağı Osmanlı piskoposu Musep, Osmanlı Devleti'nin isyan bastırması üzerine Mısır'a kaçtı. Avrupa kamuoyunda yeniden Türklere aleyhine tepkiler başladı. Osmanlı hükümetindeki İhtilal ve Terakki yandaşları Rusya'ya yapılacak silahlanma kapasitesini artırma raporu (1909). Bu antlaşmaya göre Rusya, yeniden Ermenilerle ilgili silahlanma uygulamasında ilk başına söz sahibi oluyordu. Avrupa devletlerinin Rusya'yı bu konuda serbest bırakılmaması sebebiyle söz alıyordu. Rusya, Osmanlı ile silahlanma girişimlerini durdurdu ve Osmanlı topraklarının paylaşılması konusunda görüşüyorlardı. Yapılan paylaşım göre Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu'yu Rusya'nın payına bırakmışlardı.

İngiltere'nin Ermenileri destekleme nedenleri nelerdir?

188

(MEB, 2014c: 187-189)

Ders kitabında sayfa 187'den başlayarak Ermeni Meselesi'nin nasıl ortaya çıktığına ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Burada öncelikle, Osmanlı Devleti'nin

Ders kitabının 210. sayfasında 1. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde faaliyet gösteren Ermeni çeteleri hakkında bilgi verildikten sonra Ermeni Tehciri konusuna yer verilmiştir. Özellikle Tehcir'den önce Ermenilerin yapacakları eylemlere ilişkin aldıkları kararlara değinilmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti Dâhiliye Nezareti 24 Nisan 1915'de bir genelge yayınlamış ve Ermeni komite merkezlerini kapatmıştır. Her yıl soykırım meselesinin gündeme geldiği nisan ayının ortaya çıkışı da bu yüzdendir. Daha sonra alınan tedbirler netice vermeyince 27 Mayıs 1915'de Tehcir Kanunu'nun çıkarıldığına değinilmiş ve kanunun maddelerine ve göçün nasıl gerçekleşeceğine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Ders Kitabı Örneği 12. 10. Sınıf Tarih Öğretim Programında Yer Alan Kazanımların Ders Kitabına Yansımaları

arasında tarafız araştırmacıların verdiği nakaratlar göre savaş ve hastalıklar dahil 300 bin Ermeni hayatını kaybetmiştir.

Oysa Rus esir beldelerine göre sadece Erzurum, Erzincan, Trabzon, Bitlis ve Van'da Ermeniler yaklaşık 600 bin Türkü katlettiler ve 500 binine de göçe zorladılar. Ermeniler sınıksızlarına destek veren Bogos Nubar Paşa'yı göre aynı dönemde ölen Türklerin sayısı 7 milyon 400 bindir.

Mayıs 1915'te başlatılan Ermeni tahcirü 24 Ekim 1916'da tamamen durduruldu. Osmanlı Devleti'nin Ermenileri yok etme gibi bir niyeti olduğu göç sırasında ve sonrasında bu kadar önem almış mümkün olabilir miydi? Kaldı ki ölümlerin içinde etkileri insanları topla mezarları neydi? Oysa Van, Erzurum, Bayburt ve Tocat'da açılan birçok toprak mezarın Müslüman Türklerle ilgili olduğu görülmüştür.

Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı sırasında kendisi güvenliğini sağlamak için yaptığı tehcir kanununa İngiltere, Fransa ve Rusya'nın baştan geçtiği İttifak Devletleri karşı çıkmışlar. Bazı Avrupalı ve Ermeni yazarlar da göçte tabii kütulanı ölen Ermenilerin sayısını abartarak bunu Türkler aleyhine övme bir malzeme olarak kullanırlar. Yapanları bir soykırım gibi göstermek için yoğun propagandalar başlatmışlardır. İşte sözde soykırım iddiası olarak keşif sunulan 1915 olayların tarihçesi budur.

İttifak Devletlerinin Tehcir Kanunu'na karşı çıkma nedenleri neler olabilir?

1. Dünya Savaşı içinde Boşevik İhtilali'ni yayıyan Rusya savatları ayıldı. Rus orduları ile birliği yapan Ermeniler de Ruslara terbiye Osmanlı topraklarından kaçarak zorunda kısıldılar. Bu koşullar arasında yapılacak mezarların dünya tarihine kimsa sayılsar edilebilir olubunur.

Osmanlı Devleti 1. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılmış 31 Aralık 1918'de **Özeti Dönüş Kararnamesi** ne çıkardı. Göçte tabii kütulan Ermenileri geri döndürme ve esirleri vatan mezarlarını yeniden inşaat.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Ermeniler yeniden hanıktık geçtiler. Ermeni Patriği Zevan Efendi İstanbul'da teklif katılmaya başlattı. Türkiye Ermenilerinin temsilcisi sıfatıyla Bogos Nubar Paşa İttifak Devletleri'ne tekliflerini bağnazca bir Ermenistan devletini kurmalarını istedi. İngiltere'nin yardımına güvenen Ermeniler, Aralık 1918'de Aras vadisinde hanıktık Gümrü, Açınyazık, İğdir ve Karaköş kadar genelce peşma ve kullandırlar. Yenden Doğu Anadolu'yu işgal hevesine kalkıştılar.

Fransa işgal ettiği Adana, Maraş, Urfa ve Antep'te Ermenilerin asker toplanmaya başladı. Ancak hesap abmedikleri bir şey oldu ve Türk milleti, Mustafa Kemal'in önderliğinde Milli Mücadele'yi başlattı.

Mustafa Kemal, Kızım Karabaşı'nı tam yetki ile Doğu Cephesi Komutanlığı'na atadı. Türk ordusu Ermenileri yenilgiye uğrattı ve 3 Aralık 1920'de **Güven Antlaşması** imzalandı. Bu antlaşma ile Ermeniler, Türkiye üzerinde hiçbir hakları ve iddiaları olmadığını kabul ettiler.

Lozan'a Göre Ermenilerin Yürleşim Sorunu ve Azınlık Meselesi: Doğu Cephesi'nde Ermenilerin karı kazanları arasında Babil ve Güney Cephesi'nde de Milli Mücadele kazandı. İttifak Devletleri işgal ettikleri topraklarını boşaltmak zorunda kısıldılar. Savaş sonu kesin antlaşma yapmak için Lozan'da konferans toplandı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi delegasyonuna, Lozan Barış Görüşmelerine giderek kesin talimat verildi. Ermenistan konusunu görüşmelele alınmayacak. Türkiye, İtalya, Fransa ve İngiltere'ye karşı Ermeni sorununu Lozan'da görüşmelele almadı.

Lozan Antlaşması'nda azınlık hakları konusunda Türk tarafının izni kabul edildi. Buna göre Türk vatandaşları olan gayrimüslimlerin medeni ve siyasi hakları bakımından Müslümanlarla eşit haklara sahip olabilir. Türklerin dışarı çıkış, dindir işleme, kaçat ve özel faaliyetlerde kısıtlı olabilirler, her türlü

213

(MEB, 2014c: 213-214)

gazete, dergi ve kitapları kendi dillerinde yayımlayabileceklerdir. Yine masraflarını kendileri karşılamak şartı ile okullar açabileceklerdir okulların idarelerini kendileri yapacaklardır. Ermeniler de bütün azınlıklar gibi bu haklarını faydalanacaklardır. Lozan Antlaşması'nın 40 ve 61 maddelerinde Ermenilerin Türk vatandaşları olarak sahip oldukları hakları ve bu hakları kaybetme koşulları açıkça belirtilmiştir.

Lozan Antlaşması'nın Maddeleri

Maddesi 40 — Müslüman olmayan azınlıklar içinde olan Türk yurttaşları hukuk bakımından ve ileri ilerde Türk yurttaşlarına uygulanacak işlemler ve sağlanan gözetimlerin uygulanmasında yararlanacakları ve özellikle, harcamaları kendilerinin yapacakları üzere, her türlü yarımlar, dışarı ve da sosyal kurulların, her türlü okul ve benzeri öğretim ve eğitim kurumları kurma, yönetme ve denetleme ve buradaki kendi dillerini öğretme kulturna ve dinini yaymasını serbestçe yapma bakımından eşit birtakım haklara sahip olacaklardır.

Maddesi 61 — İşbu antlaşma gereğince Türkiye'den başka bir devletin uyguladığı göçmen olan sul ve azınlıklar emelkleri ve ağılla bulama, yetim ve dul mezarlarını (Pansiyon) yararlanmaları, mezarları yeniden inşa etme haklarına karşı hiçbir istisna olmayacaktır.

1. Lozan Antlaşması'na göre azınlık hakları nasıl belirlenmiştir?
2. Ermenilerin Türkiye'de sahip oldukları hakları kaybetmeleri Lozan Antlaşması'nın hangi maddesi ile belirlenmiştir?

Ermeni İddiaları ve ASALA: Lozan Antlaşması'nda azınlık hakları konusunda belirlenen esastata Türk Devleti vatanlarından olan Ermeniler, Türk Medeni Kanunu kabul edilince kendileri için azınlık statüsüne bilmemeklele açıkladılar.

1. Dünya Savaşı sonrası dünya devletleri NATO ve Varşova Paktı üyesi olarak iki kutba ayrıldı. Rusya, NATO üyesi olan Türkiye'nin güç kazanmasını kendi çıkarlarına uygun bulmadığı için kendi bölgelerinde bulunduğunda Ermenistan Devleti'nin kullanmaya başladı. Ermen menleği Ermenistan Devleti ve dünyasını da etkiledi ve yaygın Ermeniler yenden büyük Ermenistan niyete geçmeye başladılar.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin işyeri bulunduğunda Bileşim Milletler Genel Kurulu dünyada soykırım işyeri ve mezarları yapılmaması ve yapılanı ortadan kaldırma için 1948'de **Soykırım Sözleşmesi** kabul etti. Türkiye bu sözleşmeyi 1950'de kabul etti.

Görüşme Milletler, soykırımın tamamını örtme yapılmadı. Soykırım; ırk, milliyet, etnik ve din farklılıklarını medeniyet insan gruplarını yok etmedir. Bu grubun üyeleri öldürülür, madde ve manevi ayrı yaşatılır, doğumlarını engellemele ölenler almak, bir grubun çocuklarını zorla başka bir gruba aktarmak gibi yöntemler uygulanır.

Ermeniler istidaları ile Bileşim Milletler soykırım tanımı arasında karşılaştırma yapıldığında Ermenilerin soykırım yapılmadığı açıkça görülebilmektedir.

1965'te jeopolitik ve geo-stratejik konumunu önemi parlatıldı Türkiye'nin gücünün artmasıyla birlikte yeni karışıklı ve Arap devletleri, Ermeni iddialarına karşı yeni düşünme geçirdiler. 1965'ten sonra Fransa ve AED'da faaliyet gösteren Ermeni diasporası adı altında bir isim Ermenilerin karışıklı değil kendi madde çıkarları için aslında iddiaları dünya kamuoyuna yansıtma başladılar.

Bunun için uygulamaya koydukları **Dört Dört** Dört Dört olarak adlandırılan planları şu dört kavrama dayanmaktadır: "Tarihim, Tanımam, Tazminat ve Toprak". Yani sözde köklerini terbiye yoluyla tarazacaklar, sözde iddiaları dünya kamuoyuna kabul edilecek Türkiye tarafından tarazacak, ardından Türkiye'den tazminat alınacak ve sonunda da büyük Ermenistan hayalini gerçekleştirilecek iş gerekli toprak kazanacaklar. Bu amaçla 20 Ocak 1975'te açılmış Ermenistan Kurultayı için Ermeni Gazi Ordusu olan İsa adlı İY-SAL-A Kurultayı, bu türleri işyeri olarak Dünya Kültürleri Birliği'ni Birenci bomba saldırısı ile adını duyurdu.

Ermeni Diasporası'nın "Dört Dört" planı ile ülke etmeye çalışılan amaçları nelerdir?

ASALA, Özgürün Devleti'nde 1975'te Ermenilerin soykırım yapıldı iddiası ile Türk toprakları üzerinde bir Ermeni devleti kurmak istedi. Silahlı mücadele amacıyla başlayan ASALA, nihayetinde, sözde edoğu Anadolu topraklarını Ermenistan'a bağlamak istedi. Bu amaçla taşıyan Ermeni teröristler ve ASALA üyeleri kade Türk topraklarına yönelik şu saldırıyerlemlerini gerçekleştirdiler:

- 27 Ocak 1973'te Türkiye'nin Los Angeles Başkonsolosluğu Mehmet Baydar ve Konukları Bahadır Demir şiddetle öldürüldü.
- 22 Ekim 1975'te Viyana Büyükelçisi'ni Dany Tsalagali şiddetle öldürüldü.

214

Sayfa 213'de ise göç sırasında Osmanlı Devleti'nin Ermenileri korumak için aldığı tedbirlerden, ölen Ermeni sayısından bahsedilmiş ve günümüzde verilen rakamların gerçeği yansıtmadığı ifade edilmiştir.

Ders Kitabı Örneği 13. 10. Sınıf Tarih Öğretim Programında Yer Alan Kazanımların Ders Kitabına Yansımaları

- 24 Ekim 1975'te Paris Büyükelçimiz İsmail Ennez ve makam şoförü Talip Yener şehit edildi.
- 16 Şubat 1976'da Beyrut Büyükelçiliği Başkâibi Oktar Çiğit şehit edildi.
- 9 Haziran 1977'de Vatikan Büyükelçimiz Taha Çarım şehit edildi.
- 2 Haziran 1978'de Madrid Büyükelçimizin eşi Necla Kunerap ve emekli büyükelçi Beşir Balooğlu makam aracına yapılan saldırıda şehit edildiler.
- 12 Ekim 1979'da Lahay Büyükelçimizin oğlu Ahmet Benler şehit edildi.
- 22 Aralık 1979'da Türkiye'nin Paris Turizm Müşaviri Yılmaz Çoban şehit edildi.
- 31 Temmuz 1980'de Atina Büyükelçimiz İdrar Ataseşi Galip Özmen ve kızı Neslihan Özmen şehit edildiler.
- 17 Aralık 1980'de Türkiye'nin Avustralya-Sydney Başkonsolosu Şank Arnyak ve konumas Engin Sever şehit edildiler.
- 4 Mart 1981'de Paris Büyükelçimiz Çalışma Ataseşi Resat Morak ve din görevlisi Tecelli An şehit edildiler.
- 2 Nisan 1981'de Kopenhag Çalışma Ataseşimiz Cavit Demir, Ermeni saldırılarına yaralandı.
- 9 Haziran 1981'de Cenevre Başkonsolosumuzun sekreteri Mehmet Savaş Yürüz şehit edildi.
- 24 Eylül 1981'de Paris Başkonsolosluğu binası 4 Ermeni terörist tarafından işgal edildi. 96 Türk görevli ve vatandaş şehit alındı. Güvenlik görevlisi Cemal Özgen şehit edildi.
- 25 Ekim 1981'de Roma Büyükelçimizin ikinci kâibi Gökçakar Ergonenok saldırıya uğrayarak yaralandı.
- 28 Ocak 1982'de Los Angeles Başkonsolosumuz Kemal Arkan şehit edildi.
- 6 Mayıs 1982'de Boston Fahri Başkonsolosu Orhan Günüz şehit edildi.
- 7 Haziran 1982'de Lizbon Büyükelçiliği İdari Ataseşi Erkin Akbay ve eşi Nadide Akbay şehit edildiler.
- 27 Ağustos 1982'de Ottawa Büyükelçiliğimiz Askeri Ataseşi Aliha Akkut şehit edildi.
- 7 Ağustos 1982'de İki ASALA teröristi, Ankara Esenboğa Havalimanı'na silahlı baskın yaparak 8 kişiyi öldürdü. 77 kişiyi yaraladı.
- 9 Eylül 1982 Burgaz Başkonsolosluğu İdari Ataseşi Bora Sünkan şehit edildi.
- 9 Mart 1983'te Belgrad Büyükelçimiz Galip Baklar şehit edildi.
- 16 Haziran 1983'te İstanbul Kapatılma Komisyonu üyesi Ermeni teröristler 2 kişiyi öldürdü. 21 kişiyi yaraladı.
- 14 Temmuz 1983'te Brüksel Büyükelçiliği İdari Ataseşi Dursun Aksoy şehit edildi.
- 15 Temmuz 1983'te Türk Hava Yollarının Paris Orly Havalimanı Binasına bombalandı. Olayda 28 Türk 8 kişi öldü, 63 kişi yaralandı. Bu olay tarihi **Orly Katliamı** olarak geçti.
- 27 Temmuz 1983'te Lizbon Büyükelçisi Müsteşarımız eşi Cahide Mihçioğlu yapılan saldırıda şehit edildi.
- 28 Nisan 1984'te Tahran Büyükelçiliğimiz sakreterinin eşi olan İpek Yönder şehit edildi.
- 20 Haziran 1984'te Viyana Büyükelçiliğimiz Çalışma Ataseşi Erdoğlan Özgen şehit edildi.
- 19 Kasım 1984 Türkiye'nin BM Temsilciliğinde görevli Emver Ergun şehit edildi.

Ermeni terör örgütleri dünyanın tepkileri üzerine 1980'li yıllarda taktil değiştirerek PKK terör örgütü ile iş birliğine girildi. 1984 yılında ASALA ile PKK iş birliği yapıldı. Böylece Ermeni terörü perli plana çekilerek PKK terörü öne çıkarıldı. Belgelerle, Bekas ve Zeli komandanları terör örgütünün birlikte eğitim gördükleri açıkta.

Türk güvenlik güçlerinin PKK terör örgütü ile mücadelede başarı sağlanması üzerine Ermeni diasporası bu kez emellerini Ermenistan devleti tarafından verilen aktif destekle sürdürdü. 1991 yılında Ermenistan bağımsız oldu. Türkiye dışişleri Bakanlığı'nın diğer cumhurbaşkanları tarafından görevlendirildiği Ermenistan'da tanıdı. Ancak iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kurulmadı. Çünkü 23 Ağustos 1990'da kabul edilen Ermeni Bağımsızlık Bildirgesi ve Anayasası'nın 11. maddesinde: "Ermenistan Cumhuriyeti, Osmanlı Türkiye'si ve Batı Ermenistanı'na gerçekleştirilen 1915 soykırımının uluslararası kabul görmüş çabaları destekler" maddesine yer verilmiştir. Ermeni Cumhuriyeti, Türkiye'ye yönelik iddialarını bir devlet politikası hâline getirdi. Ermenistan Anayasası'nın giriş bölümünde Ermenistan Bağımsızlık Bildirgisinde kayıtlı ulusal hedeflerini Ermeni Devleti'nin temel ilkeleri olduğu beyanını yine Ermenistan Anayasası'nın 13. maddesinin 2. paragrafında Devlet Anayasası'nın 13. maddesinin 2. paragrafında kaydedilmiştir.

Ermeniler, zulme ve haksızlığa uğramış bir toplum imajı yaratarak sözde soykırımın tanınması için girişimlerini artırdılar. Birçok ülkede bunu kabul ettirdiler. Halah Arapça devletlerin başlarında ve Amerika ülkelerinde sözde soykırım iddiaları dore olarak okutulmaya başlandı. Çünkü Ermeniler bulunduğu ülkelerde özellikle ABD'de oylarını bölmeyerek önemli bir siyasi güç oluşturdular. Oylarını

verdikleri partilere şart olarak soykırım isteklerini öne sürdüler ve kabul ettirdiler.

Türkiye - Ermenistan ilişkileri Ter Petrosyan yönetiminde ilmi bir dönem geçirdi. Ancak 1998'de Taşaksyün ölümünün gizli kılınması Ermeni diasporasının cumhurbaşkanı olmasından sonra ilişkiler daha da geriledi. Koçyan yaptığı resmi bir konuşmada "Soykırım hiçbir zaman unutulmayacaklarını, dünyaya bu trajediyi hatırlatmak durumunda olduklarını, soykırımın öznesiz kaldığını, uluslararası tanınma ve kırınanama layık olduğu şekilde gerçekleştirmediğini" ifade etti ve Dört T planının uygulanmasına hız verdi. Koçyan gibilere en güzel cevabı yine Türkiye'de yaşayan Ermeni cemaati verdi. Kandilli Ermeni Kilisesi Başkanı Dikran Kevorkian:

"Soykırım ve tehlikeli anımlar gelir. Emperyalistlerin oyunları, Ermeni idarelerini apolitik düş öncüleri (medya, kilise, din adamları) bütün bu olaylara sebep olmuştur. Bugün dünya üzerindeki Ermenilerin en rahatsız, en gücü sekteye düşürülen, en mağdurlarıdır. Çünkü oralarda, bir kültür ağırlığıyla, o insanları kültürünü etkiler. Bugün Türkiye'nin aleyhine konuşan diasporadaki Ermeniler çok iyi biliyor ki Amerika'nın belli kilitlerinde kutban ziyetleri pazar gezileri İngilterize yapıyor, Ermeniler ana İslamı tanıyan kâbediyolar.

Bunu söylediğin zaman kökleri oluyor. Biz onun için Türkiye'deki Ermeni vatandaşlar olarak özünümlü dile getiriyoruz. Ne için? Atatürk'ün emanet ettiği Kuvayimilliyehi ruhuna bir haksızlık yapılmaktadır. PKKI ASALA! Bütün bunlar dışardıkları onlardır. Biz Türkiye'deki vatandaşlar olarak Ermenilere bir haksızlık yapıldığını düşünmüyoruz. Ermeniler eğer aklıya şaşma olarak kullanılsınlar." diye cevap verdi. Ermeniler asitiz soykırım iddialarını kabul ettirmek için lohi faaliyetlerinde bulunduğu ülkelerin hükümetlerini ve parlamentolarını etkilemeye çalıştılar. Mart 2015'te 24 Nisan gününü başta Fransa, İtalya, Arjantin, Rusya, Kanada, Yunanistan, Lübnan, Vatikan, Uruguay ve Güney Kıbrıs Rum yönetimi olmak üzere, ABD'nin jirimi yedi eyaletinde kabul ettirdiler.

? Ermeni soykırım iddialarına karşı Türkiye'nin yaptığı çalışmalar nelerdir?

Bütün bu siyasal kararların ve çabaların arkasında çok farklı amaçlar bulunduğu kuşkusuzdur. Hukuki bakımdan bağlayıcılığı olmayan bu kararların, uluslararası camiada etkili olduğu görülmektedir. Zamanla bu tasarılarla gündeme getirilen taleplerin, Türkiye'nin dış ilişkilerinde (Avrupa Birliği vb.) bir "dayatma" unsuru olarak kullanılmasına da söz konusu olabilecektir.

Ermenilerin soykırım iddialarına karşı Türkiye 2001 yılı sonunda **Asitiz Soykırım İddialarına Mücadele Koordinasyonu Kurulu**'nu oluşturdu. Bu kurul Ermeni iddialarının asitizliği konusunda bilimsel çalışmalara başladı. Ayrıca Ermeni sorunu okullarda müfredat programlarına alınarak gençlerin bilincendirilmesi süreci başlatıldı. Yine Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) Türk - Ermeni ilişkileri Millî Komitesini kurdu.

Sayfa 214, 215 ve 216'da ise 1973'de terör olaylarını başlatan ASALA isimli Ermeni terör örgütünün diplomatlarımıza karşı gerçekleştirdiği terör saldırılarına

ve bunun kronolojik sıralamasına yer verilmiştir. ASALA ile PKK terör örgütünün işbirliğine değinilmiştir. Daha sonra ise yakın dönemde devlet bazında Türk-Ermeni ilişkilerine ve Kandilli Ermeni Kilisesi Başkanı'nın Türklerin soykırım yapmadıkları, aksine çıkan olayların emperyalist güçler tarafından organize edildiğine ilişkin görüşlerine yer verilmiştir.

11. Sınıf Tarih dersinde Ermeni Meselesi'ne ilişkin herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Ermeni Tehciri'nin 100. senesinde, öğretim programlarımızda Ermeni meselesinin nasıl yer aldığını değerlendirmeyi amaçlayan bu çalışmanın sonuçlarına aşağıda yer verilmiştir.

Öncelikle genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, elde edilen bulgulara göre öğretim programlarımızda ve ders kitaplarında Ermeni Meselesi ile ilgili unsurlara rast gelinse de bunların yeterli olmadığı düşünülmektedir. Neredeyse öğrenciler ortaokulun sonuna doğru Ermeni Meselesi ile ilgili bilgiler almaya başlamaktadır. Ortaöğretimde ise 10. sınıfta Ermeni Meselesi'ne ilişkin detaylı bilgiler verilmeye çalışılmış ama sadece bir sınıf düzeyinde, kısa bir sürede yoğun bir bilgi topluluğunun aktarılması da istenilen amaçlara ulaşmak açısından sıkıntılar doğurabilir.

İlkokul ve ortaokul boyutunda, 4. 5. ve 6. sınıf sosyal bilgiler ders programı ve kitabında Ermeni meselesi ile ilgili bir bulguya rastlanmamıştır. 7. sınıf sosyal bilgiler dersinde I. Dünya Savaşı'nda Türkler Kafkas Cephesi'nde Ruslarla beraber Ermeniler ile de savaşırken, burada Ermeniler hakkında bilgi verilmemiştir. Aynı hatanın 8. sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde de yapıldığı görülmektedir. Oysa ders kitabının devamında Ermenilere karşı kurulan cemiyetlerden ve Ermenilerin işgal ettiği

yerlerden bahsedildiği görülmektedir. Burada kısaca Ermeni Tehciri'nden, ardından ise öldürülen diplomatlarımızdan bahsedilmiştir. Öztürk (2011) yaptığı araştırmada tarih ve sosyal bilgiler ders kitabında yer alan tarih konularının kurgusal hatalar içerdiği sonucuna ulaşmış ve bu durumu, ders kitabı yazarlarının yetkinliği ve gereken özenin gösterilmemesi gibi nedenlere bağlamıştır. Bu sonuçlarla beraber Yılmaz (2014) 1981 ve 2006 yıllarında yürürlüğe giren programları değerlendirmiş ve eskisine göre 8. sınıfta T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde Ermeni Meselesi ile ilgili ders kitaplarında içeriğin artırıldığı ve konunun detaylandırıldığı sonucuna ulaşmıştır.

Ortaokul boyutu ile Ermeni meselesi değerlendirildiğinde gerek öğretim programı bazında gerekse ders kitabı bazında bu güncel sorun hakkında öğrencilere yeterli bilgi ve bilinç verilemediği görülmektedir. (Öğretmenlerin kişisel gayreti ile yaptıkları çalışmalar dışında). Altun (2014) yaptığı çalışmada ilkokul öğrencilerinin 3. sınıftan başlayarak artan bir oranda tarihi sahiplenmeye başladıkları sonucuna ulaşmıştır. Bu dönemde öğrenciler için “geçmişte olanlar” “geçmişimizde olanlar” algısına dönüşmektedir. Tarih algısı açısından da bu kadar önemli bir dönemde, kendi tarihimiz ile ilgili gerçekleri açık olarak öğrencilere veremediğimiz takdirde, öğrencilerin çevrelerinden ve medyadan da etkilenecek bilimsel ve tarihi gerçeklere aykırı bilgilere sahip olacağı bir gerçektir.

Ortaokulda 1. Dünya Savaşı'nda Ruslarla Ermenilerin işbirliğine değinilmezken, lise ders kitaplarında aynı hatanın yapılmadığı görülmektedir. Ortaöğretim İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde kısaca Ermeni Tehciri'ne yer verilmiştir. 10. Sınıf Tarih dersi programına ise sonradan alınan bir karar ile Ermeni Meselesi ile eklemeler yapılmıştır. Programda detaylı olarak Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda Ermenilerin durumu, Ermeni Meselesi'nin ortaya çıkışı ve yabancı devletlerin bu soruna bakış açıları, Ermenilerin ayaklanmalarının nedenleri,

Ermeni komitacıların faaliyetleri, Ermeni mezalimine karşı alınan tedbirler, Tehcir kararı, uygulanması ve Tehcir kararından sonra Ermenilerin durumu ve Lozan Antlaşmasına göre Ermenilerin durumu, Ermenilerin asılsız soykırım iddialarını kavrayabilme ve Ermenilerin soykırım iddialarının geçersizliğini analiz edebilme konularına yer verilmiştir. Programda yer alan bu konular ders kitabına da yansımış ve ilgili konulara ders kitabında da yer verilmiştir.

Bununla beraber Yılmaz (2008) Ermenistan'da 10. sınıf ders kitaplarında Ermeni Meselesi'ni Ermenilerin kendi bakış açılarıyla ve uluslararası anlaşmalara uygun olmayan bir biçimde Türk düşmanlığı ile verildiği ve tarihsel gerçeklere aykırı bir şekilde çarpıtma yapıldığı sonucuna ulaşmıştır. Metin (2015) ise günümüzde Ermeni Meselesi konusunun öğretimindeki eskisine göre olumlu duruma rağmen, konu içeriğinin çok sığ tutulduğu, görsel materyallerden yeterince yararlanılmadığı, öğrencileri aktif hale getirecek etkinliklere yer verilemediği, konu içerisinde yerel tarihi kaynakların kullanılmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Ulusoy (2014) tarih ders kitaplarında ve tarih programlarında sadece Rusya etrafında anlatılan bir Ermeni meselesi yerine daha genel, daha geniş çaplı ve güncel tez ve araştırmalarla da desteklenen bilgilerin aktarılmasına yönelik işleyişler yapılmasının gerekli olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Tarih öğretim programları 9. 10. ve 11. sınıflarda 2 saat esas olarak hazırlanmıştır. Bir öğretim programının içeriği ile ilgili bir değerlendirme yapılırken; içeriğin seçimi ve organizasyonun nasıl yapıldığı soruları gündeme gelmektedir. İçerik seçilirken önemli, geçerli, ilgi çekici, öğrenilebilir ve bilimsel olarak doğru olmasına dikkat edilmelidir. Ancak, incelenen tarih öğretim programlarında tarih konularının seçiminde nelere dikkat edildiği konusunda bir açıklamaya rastlanmamıştır (Güven, Bıkmaz, Demirhan İşcan ve Keleşoğlu, 2014: 61).

Tarih öğretim programlarında gerekçelerin yeterince yer almaması veya hangi konunun neden programlarda yer aldığıın belirtilmemesi bir eksiklik olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Safran ve Dilek'in (2008) tespiti üzere Türk Tarihi'nin tamamının müfredatlarda yer alması kaygısı da Tarih dersinde daha çok yüzeysel bilgilerin verilmesine yol açmaktadır. Oysa bir düzenleme ile öncelik sıralaması belirlenerek, derinlemesine bilginin ve bilincin verilmesi ile belirlenen amaçlara ulaşılabilir.

Tarih dersinin vatandaşlık bilinci oluşumuna katkısı düşünüldüğünde, içeriğin düzenlenmesi ve ders kitabında sunulması büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla tarih bilimine düşen bu önemli görevin gerçekleşmesinde öğretim programlarında yapılacak yenileme çalışmalarının önemi de doğal olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bu şekilde yetişen öğrenciler, kendi tarihi ile barışık ve kendi tarihini ve milletini seven, kendi tarihinden güç alan bir konuma gelebilirler.

Elde edilen bulgular ve sonuçlara göre Ermeni Meselesi ile ilgili öğrencilere bilgi ve bilincin verilmesine ilişkin şu önerilerde bulunabilir: Burada öneriler öğretim programı ve ders kitabı ilişkisi üzerine yapılandırılmıştır.

Öğretim programları, ders kitaplarını, dersin işlenişini etkileyen temel bir unsurdur. Dolayısıyla burada ilk öneri müfredat boyutunda olacaktır. Öğrencilere 5. sınıftan başlayarak ortaöğretimin sonuna kadar Ermeni Meselesi ile ilgili bilgiler aşama aşama ve derinleştirilerek verilmelidir. Ermeni Meselesi ile ilgili bilgiler verilebilecek konularda bilgilerin verilemeyeşi, öğrencilerin bu konularda farklı yerlerden bilgiler edinmesine neden olacaktır. Bu çalışmada da veri olarak kullanılan 10. sınıf öğretim programında "Ek: 14.06.2022 tarih ve 272 sayılı Kurul kararı ile kabul edilen ve 2538 sayılı tebliğler dergisinde yayımlanan "Ermeniler, Yunan-Pontus ve Süryaniler ile İlgili Konular" isimli ekte yer alan

açıklamalar genel olarak iyi bir taslak görünümündedir. Bu ek, genel bir çerçeve olarak sosyal bilgiler ve tarih öğretim programları hazırlanırken kullanılabilir.

İkinci öneri ders kitaplarına ilişkindir. İyi hazırlanan öğretim programlarının üzerine ders kitapları, programı detaylı olarak anlatabilecek tarzda hazırlanmalıdır. Ermeni Meselesi ülkemiz için güncel bir sorundur. Eğitim sistemimiz içinde Tarih derslerinin ve tarihi içeriklerin yoğun olarak bulunduğu düşünüldüğünde özellikle I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası yaşanan gelişmelerde Ermeni Meselesi'ne yer verilebilir. Burada da sınıf bazında ortaokuldan başlayarak ortaöğretim bitimine kadar belirlenen ünitelerde Ermeni Meselesi'ne yer verilebilir. Zira Ermeni Meselesi Türkler için neredeyse 150-200 senelik bir sorundur. Bu kadar uzun süredir devam eden bir sorunun, birkaç kazanımla veya birkaç saatlik etkinlikle yeterince öğretilemeyeceği düşünülmektedir.

Belirlenen bir örneklem üzerinde (ortaokul veya lisede) öğrencilerin Ermeni Meselesi'ne ilişkin algıları ve edindikleri bilgilerin tarihsel gerçeklere uygun olup olmadığı konusunda araştırma yapılabilir.

Son olarak, öğretim programlarını ve ders kitaplarını akademisyenlerin ve öğretmenlerin hazırladıkları düşünüldüğünde, Ermeni Meselesi'nin ülkemiz için ne kadar önemli olduğunu eğitimcilerin anlaması gerekir. Böylece Ermeni Meselesi tarihsel ve bilimsel boyutu ile müfredatlarda ve ders kitaplarında daha detaylı yer alabilir.

KAYNAKÇA

Altun, A. (2014). "İlkokul ve Ortaokul Öğrencilerinin Tarih Kavramına İlişkin Algılarının Yörüngesi." Kuram ve uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi. 14(6). s.1-22.

- Arslan, A. Bal, H. ve Demirhan, H. (2012). *Tarihi ve stratejik boyutlarıyla Ermeni meselesi*. İstanbul: İdil Yayıncılık.
- Aslan, E. (2006). "Neden Tarih Öğretiyoruz." Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi. 20. s. 162-174."
- Bakar, B. (2009). *Ermeni tehciri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Bederida, F. (2001). *Tarihçinin Toplumsal Sorumluluğu*. Çev., A. Tartanoğlu, S. Aydın. Ankara: İmge Kitabevi.
- Carr, E. H. (2013). *Tarih Nedir*. Çev., M. G. Gürtürk. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Collingwood, R. G. (2005). *Tarihin İlkeleri*. (Çev. A. H. Aydoğan). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Doğan, O. (2012). *Soy kırım mı, yol kırım mı*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Gürün, K. (2012). *Ermeni dosyası*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Güven, İ. Bıkmaz, F. Demirhan İşcan, C. Keleşoğlu, S. (2014). *Tarih öğretimi kuram ve uygulama*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. (2007). *Ermeni tehciri*. İstanbul: Babıali Kültür Yayınları.
- Kocabaş, S. (2004). *Ermeni meselesi nedir, ne değildir*. İstanbul: Vatan Yayınları
- Laçiner, S. (2011). *Hangi Ermeni sorunu*. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları
- Mazıcı, N. (2005). *Uluslararası rekabette Ermeni sorununun Kökeni*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- McCarthy, J. (2006). *Kim Başlattı (Ermeni Soykırımı İddiaları*. Çev., S. İşçi. Ankara: Cedit Neşriyat.
- MEB. (2014a). *7. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabı*. Ankara: Devlet Kitapları.
- MEB. (2014b). *Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı*. Ankara: Devlet Kitapları.
- MEB. (2014c). *10. Sınıf tarih ders kitabı*. Ankara: Devlet Kitapları.
- Metin, E. (2015). *Türk ders kitaplarında Ermeniler cumhuriyetten günümüze*. Ankara: TEPAV

- Öztürk, İ. H. (2011). "Tarih Öğretiminde Anakronizm Sorunu: Sosyal Bilgiler ve Tarih Ders Kitaplarındaki Kurgusal Metinler Üzerine Bir İnceleme." *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*. 2(1), 37-58.
- Öztürk, N. (2007). *Osmanlı Toplumunda Hoşgörü Kültürü ve Ermeniler*. (Ed: B. Bakar, N. Öztürk, S. Beyoğlu). *Tarihi Gerçekler ve bilimin Işığında Ermeni Sorunu*. Ankara: İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research and evaluation methods*. Thousand Oaks. California: Sage Publications
- Safran, M. (2006). *Tarih eğitimi makale ve bildiriler*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Safran, M. Dilek, D. (2008). *Türkiye’de Tarih Eğitimi ve Öğretimi. 21. Yüzyılda Kimlik, Vatandaşlık ve Tarih Eğitimi*. (Ed. M. Safran ve D. Dilek). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Sevinç, N. (2007). *Arşiv belgeleriyle tehcir Ermeni iddiaları ve gerçekler*. İstanbul: Bilge Oğuz Yayıncılık
- Stearns, P. N. (2009). "Neden Tarih Öğreniyoruz." (Çev: E. Dinç). Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 2/1, s. 118-127.
- Şıvgın, H. (2009). "Ulusal Tarih Eğitiminin Kimlik Gelişimindeki Önemi." *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 2 (4). s. 35-52
- Şimşir, B. N. (2005). *Ermeni meselesi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı. (TTKB) (2014a). *Sosyal Bilgiler Dersi (6-7. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*. <http://ttkb.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/72> adresinden 06.11.2014 tarihinde alınmıştır.
- Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı. (TTKB) (2014b). *Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Dersi 8. Sınıf Programı*. <http://ttkb.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/72> adresinden 06.11.2014 tarihinde alınmıştır.

- Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı. (TTKB) (2014c). Orta Öğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı. <http://ttkb.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/72> adresinden 06.11.2014 tarihinde alınmıştır.
- Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı. (TTKB) (2014d). Ortaöğretim 10. Sınıf Tarih Dersi Öğretim Programı ve 10. Sınıf Seçmeli Tarih Dersi Öğretim Programı. <http://ttkb.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/72> adresinden 07.11.2014 tarihinde alınmıştır.
- Ülker, S. (2014). *8. Sınıf Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı*. Ankara: Semih Ofset.
- Ulusoy, K. (2014). "Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden Mezun Formasyon Öğrencilerinin Bakış Açısından Ermeni Meselesi". *Yeni Türkiye*, 60. s. 1-25.
- Yıldırım, A. Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, S. (2008). "Ermenistan Cumhuriyeti'nde Okutulan 10. Sınıf Tarih Ders Kitabında Türkler Aleyhine İfadeler ve Sözde Ermeni Soykırımı." *Türk Dünyası Araştırmaları*, 177. s. 111-130
- Yılmaz, M. S. (2014). "Ortaokul Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitaplarında Ermeni Meselesi ve Tehcir Olayı." *Yeni Türkiye*, 60. s.1-13

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The word history, in its narrow sense, is used to denote the events occurred and completed in the past. In a wider sense, history is a concept which addresses both the past and the future. Although events take place in the past, their

effects persist in the present. Therefore, history plays the role of a bridge due to its connection between the past and the future.

An example to prove that history is not comprised of merely past events is the Armenian question which persists although 100 years passed since the years the related events occurred.

The Armenian question has become a routine and international problem faced by our country every year in April. Particularly, the United States of America takes the lead in this context and there have been efforts to pass some resolutions concerning the Armenian genocide in the House of Representatives or parliaments of different states. At this point, the researcher started to work with the curiosity to investigate the narratives concerning the Armenian question in our educational programs. To what extent do we build the awareness of our students on such an issue which has concerned our country profoundly? By definition and their goal, schools are social institutions in terms of addressing realistic information related to various issues. In this context, this research will be important in terms of revealing to what extent we raise the consciousness of our students and present information related to Armenian question.

Method

The research has been planned as a qualitative research and document analysis method has been used to collect data. The documents analyzed are, the curriculum of lessons such as 7th grade social studies, secondary school History of Turkish Revolution and Ataturk's Principles, 10th and 11th grade history. Accordingly, school books of these lessons published by Ministry of National Education and the textbook of the 8th grade History of Turkish Revolution and

Ataturk's Principles published by a private publishing house independent of the Ministry of National Education have been analyzed.

2 history teachers and 1 social studies teacher have been consulted about the key words with which the Armenian question should be searched in the curriculum. According to the answers received from the experts, the key words are comprised of Armenian, Armenian relocation, Armenian questions, I. World War, external issues, genocide, and rebellion in the curriculum and school books. The documents have been scanned based on these key words.

The explanations and related information collected from textbooks of social studies and history as well as the curriculum according to the keyword have been presented in the tables. Later, the research attempts to analyze how the issues presented in the curriculum are addressed in textbooks with related examples. Descriptive analyses have been made based on the data collected. The last part of the analysis took its final shape after a history teacher was consulted and the related results were discussed together.

Findings, Results and Discussion

The Armenian issue is not mentioned in 5th, 6th or 7th grade curriculum of social studies and textbook. Information related to Armenians is not presented in 7th grade social studies although the war took place between Russians and Armenians together in the Caucasian Front of the First World War. The same mistake is repeated in 8th grade lesson called History of Turkish Revolution and Ataturk's principles. However, it is observed that the associations established against Armenian activities and the territories invaded by Armenians are mentioned. This section mentions the Armenian relocation and our diplomats who were murdered very briefly. When the Armenian question is analyzed in the context of how it is addressed in secondary school, it can be concluded that

students do not receive adequate and updated information and awareness in both the textbooks and curriculum.

Additional changes have been made on the curriculum of 10th grade history lesson through a decision made later. The curriculum addresses issues such as the conditions of the Armenians when the Ottoman Empire was founded, the emergence of the Armenian question and the approaches of foreign countries to the issue, the reasons of Armenian insurgency, the activities of Armenian committees, precautions taken against atrocities perpetrated by Armenians, the decision of relocation, its implementation and the conditions of Armenians after the relocation, the conditions of Armenians according to Lusanne Treaty and the ability to analyze the unfounded allegations of Armenian genocide. These issues which are addressed in the curriculum are also presented in text books and related matters are discussed.

However, there is another point to consider here. Is it adequate to cover an issue which took place 100 years ago and persists intensively and which is revived in April every year internationally only in the 10th grade in a couple of hours at schools? Undoubtedly, it is not adequate.

The curriculum of history lesson is planned to be 2 hours in 9th and 10th grade and 4 hours in 11th grade. When we make an analysis regarding the content of a curriculum, questions related to the selection of the content and the design of its organization should be raised. When content is determined we should be careful to choose important, attractive, easy to learn and scientific issues. However, there are no explanations concerning the criteria on which the selection of historical issues for these books are based.